

Verslag van een openbaar verhoor

De parlementaire enquêtecommissie Corona heeft op 2 september 2026 **de heer Grapperhaus** als getuige gehoord.

Voorzitter: De Kort

Griffier: Rijkers

Aanwezige leden van de commissie: Huidekooper, De Kort, Lammers, Mutluer en Poortman.

Aanvang 14.00 uur.

De **voorzitter**:

Ik open de vergadering. Het is vandaag woensdag 2 september 2026. Aan de orde is een openbaar verhoor door de parlementaire enquêtecommissie Corona.

Ik verzoek de griffier om de heer Grapperhaus naar binnen te leiden.

(De heer Grapperhaus wordt binnengeleid door de griffier.)

De **voorzitter**:

Meneer Grapperhaus, welkom terug, kan ik in uw geval zeggen. Voordat we gaan beginnen, geef ik de aanwezige pers kort de gelegenheid voor een fotomoment.

(Er worden enkele foto's gemaakt.)

De **voorzitter**:

Corona was een pandemie die begin 2020 leidde tot een wereldwijde crisis. Het kabinet nam maatregelen die ons troffen in het dagelijks leven. Ook de Tweede Kamer had een belangrijke rol in die besluitvorming. Als parlementaire enquêtecommissie Corona zijn wij ingesteld om met een grondige, breedgedragen terugblik namens de Tweede Kamer te komen op die coronaperiode, om te leren voor een eventuele volgende pandemie of langdurige crisis.

Meneer Grapperhaus, u bent opgeroepen voor dit tweede coronaverhoor met u. Er zullen andere onderwerpen aan bod komen dan in het eerste verhoor. Deze week, maar ook volgende week, staat in het teken van reflecteren en vooruitkijken. Nogmaals, ook voor de mensen thuis, ten tijde van de pandemie was u in het kabinet-Rutte III minister van Justitie en Veiligheid.

Dit verhoor vindt plaats onder ede. U heeft ervoor gekozen om de eed af te leggen. Ik verzoek u met de eed te bevestigen dat u de gehele waarheid en niets dan de waarheid zal zeggen.

(In handen van de voorzitter legt de heer Grapperhaus de eed af.)

De **voorzitter**:

Dan staat u nu onder ede. U mag weer gaan zitten.

Heeft u nog vragen aan de commissie voordat we gaan beginnen aan het verhoor?

De heer **Grapperhaus**:

Nee, hoor.

De **voorzitter**:

Mooi. Dit verhoor zal worden afgenomen door de collega's Lammers en Huidekooper. Het kan zijn dat ik een enkele aanvullende vraag ga stellen. We hebben wederom veel te vragen, dus laten we snel beginnen. Voor het eerste onderwerp geef ik graag het woord aan collega Lammers.

Mevrouw **Lammers**:

Dank u wel, voorzitter. Ook namens mij van harte welkom, meneer Grapperhaus. Zoals gezegd willen we vandaag met u dieper ingaan op uw rol als minister van Justitie en Veiligheid tijdens de coronaperiode. De vorige keer hebben we het al even gehad over het Veiligheidsberaad. Daar willen we nu verder met u over spreken. Tijdens de pandemie komt u wekelijks bijeen met de burgemeesters van verschillende veiligheidsregio's om te praten over de uitvoering van maatregelen. Uit ons onderzoek blijkt dat in het tweede jaar van de pandemie onder de burgemeesters onvrede ontstaat over gebrekkige betrokkenheid van het Veiligheidsberaad bij de besluitvorming van het kabinet. Begin 2021 zet de heer Bruls, voorzitter van het

Veiligheidsberaad, deze zorgen naar u door. Hij appt: "Ferd, ik heb nog behoefte om te bellen naar aanleiding van het Veiligheidsberaad van vanmiddag. Na afloop hebben burgemeesters nog even doorgepraat. Er is veel irritatie over de positie in de besluitvormingsketen. Lekken, late toezending routekaart, niet zinvol kunnen adviseren et cetera." Hoe keek u aan tegen deze zorgen vanuit het Veiligheidsberaad?

De heer **Grapperhaus**:

Ehm ... Ik wil even de punten die Bruls noemt ... "Lekken" onderschreef ik. Het irriteerde mij ook mateloos dat er telkens dingen naar buiten kwamen. Dat maakte mijn overleg met de burgemeesters en de uitvoeringsorganisaties die onder mij vielen, waarvan de politie natuurlijk een heel belangrijke was, heel moeilijk. Ik heb dat onderwerp naar aanleiding van wat Bruls zei – ik had dat al eerder gedaan – vrij dringend in het kabinet aan de orde gesteld, zowel in de kleinere, informele overleggen alsook in de MCC-19. Ik zat daar iedere week. Mijn geloofwaardigheid werd wel ... Ik kreeg af en toe, en niet geheel ten onrechte, wel wat cynische opmerkingen van burgemeesters in het beraad over mij heen. Dat onderwerp "lekken" ... Ik ga eerlijk zeggen dat het in de loop van '21 wel beter is geworden, maar dat het nooit helemaal is weggegaan. Ik geloof dat mijn collega Slob het had over "een Haagse ziekte".

Mevrouw **Lammers**:

Ik ga u toch even onderbreken.

De heer **Grapperhaus**:

Ja, natuurlijk.

Mevrouw **Lammers**:

Hoe kijkt u dan aan tegen het niet zinvol kunnen adviseren?

De heer **Grapperhaus**:

Dit was dus lekken. Ik denk dat dat anders lag. Ik heb in de voorbereiding hierop het een en ander nog eens even op een rij gezet. Ik had natuurlijk dat wekelijkse Veiligheidsberaad, maar ik had ook veel informeel overleg met burgemeesters, vaak over actuele lokale problematieken. Ik zeg er met nadruk bij dat het burgemeesters waren die voorzitter waren van een veiligheidsregio.

Mevrouw **Lammers**:

Herkende u deze kritiek?

De heer **Grapperhaus**:

Nou, nee. Ja, ik herken de kritiek wel, want die is geuit, maar ik ben het daar niet mee eens. Ik, maar niet alleen ik, heb een aantal keren fervent standpunten van de burgemeesters verdedigd en naar voren gebracht over het aanpassen van de koers, als ik het even zo mag zeggen. Er zijn een aantal belangrijke onderwerpen. We hebben het vorige keer heel even gehad over de mondkapjes in de zomer van 2020. Maar ook rondom vakantieparken – dat was al eerder, in maart 2020 – en rondom de avondklok, in 2021, hebben we echt de punten van de burgemeesters meegenomen. Het rapport van de OVV – daarbij ga ik een beetje af op hun oordeel – zei: het kabinet volgde bij de besluitvorming, als het ging over uitvoering en handhaving, veelal de adviezen van het Veiligheidsberaad.

Mevrouw **Lammers**:

En hoe heeft u dat dan ... U zegt: ik was het niet eens met die kritiek. Hoe heeft u dat dan terugge...

De heer **Grapperhaus**:

Met de kritiek dat hun zienswijze er niet toe deed, want dat is ... Dat was bij mij zeker niet zo en ik denk ook niet bij een paar collega's, zoals collega Ollongren. Die stond als minister van Binnenlandse Zaken natuurlijk echt met alle burgemeesters ... Wij hebben vaak genoeg ingebracht: dit moeten we niet op deze manier doen, want de burgemeesters adviseren ons, bijvoorbeeld op het punt van handhaving, dat we dingen anders moeten doen. Ik zal een heel concreet voorbeeld geven.

Mevrouw **Lammers**:

Nou, we komen zo meteen nog even ...

De heer **Grapperhaus**:

Sorry.

Mevrouw **Lammers**:

... over de handhaving te spreken. Ik ben toch nog wel even benieuwd naar

dit punt. Hoe reageerde u daarop? Wat koppelde u terug aan die burgemeesters?

De heer **Grapperhaus**:

Als ik voor elkaar had gekregen wat zij dringend adviseerden, koppelde ik dat terug. Als ik het niet voor elkaar had gekregen, heb ik ook nog weleens met Bruls, of met een paar andere vooruitgeschoven burgemeesters, om het zo maar te zeggen, overlegd, zo van: kunnen we nog iets anders tot stand brengen? Maar wij waren natuurlijk heel erg afhankelijk van de samenwerking met de burgemeesters zodat het gewoon goed liep, ook nadat Twm, de Tijdelijke wet maatregelen, was ingevoerd.

Mevrouw **Lammers**:

Kon u zich vinden in de kritiek over de late toezending van de routekaart?

De heer **Grapperhaus**:

Ja, dat begrijp ik. Maar laat ik het zo zeggen: veel stukken wisselden in de periodes waarin het echt weer flink oplaaide en het crisisgevoel toenam. Ze kwamen soms op korte termijn binnen. Dan stond er enorm veel druk op. De ambtenaren werkten er keihard aan; dat wil ik echt gezegd hebben. Maar je krijgt het niet altijd op tijd voor elkaar. Op dat punt begreep ik het, maar ik heb het wel een beetje teruggeduwd. Mag ik overigens nog even terug naar het punt van het lekken?

Mevrouw **Lammers**:

Hm-hm.

De heer **Grapperhaus**:

De burgemeesters hadden ook kritiek op kabinetsleden en OMT-leden die in televisieprogramma's opinies uitten. Er werd terecht gezegd: we moeten op ons departement zitten en niet bij die programma's. Maar ik heb daar ook op teruggeduwd, want er waren ook – dat kunt u, denk ik, ook in uw onderzoek vinden – burgemeesters die regelmatig in talkshows probeerden om invloed op het beleid uit te oefenen. Dat helpt niet.

Mevrouw **Lammers**:

In het vorige verhoor, waarin het dus ook al over het Veiligheidsberaad ging,

zei u dat er in het kabinet niet altijd enthousiasme was voor het overleg met het Veiligheidsberaad. Kunt u dat nog eens nader toelichten?

De heer **Grapperhaus**:

Nou ja, zeker in die eerste vier maanden, waarin we met elkaar bij gebreke van een goede wettelijke grondslag moesten werken met de noodmaatregelen, was het echt een kwestie van goed samenwerken en van nemen en geven. Er stond veel druk op en dat was soms weleens ... In het kabinet werd er weleens wat gemord. In de MCCb, de Ministeriële Commissie Crisisbestrijding, waar Hubert Bruls overigens als adviseur bij zat, werd er gezegd: moet dat nou zo? Dan legde ik heel braaf uit dat het écht zo moest vanwege het feit dat we ons – daar heb ik het vorige keer ook over gehad, geloof ik – natuurlijk baseerden op dat artikel uit de Wet veiligheidsregio's. Ik zeg het nu even uit mijn hoofd, maar volgens mij was het artikel 39. Misschien heb ik het nummer verkeerd, maar daar baseerden wij ons op. Toen zei ik: dan moeten we echt met elkaar optrekken.

Mevrouw **Lammers**:

En uit welke hoek kwam dat dan?

De heer **Grapperhaus**:

Welke hoek?

Mevrouw **Lammers**:

Wie was er niet enthousiast?

De heer **Grapperhaus**:

Ik denk dat dat wel voor de meesten in die MCCb af en toe gold, omdat ik natuurlijk altijd met een verhaal kwam als "ja, we gaan wel dit iets anders doen, vanwege bijvoorbeeld de handhavingsproblematiek" of "we gaan dit iets anders doen, want parken". Met parken en bossen hadden we meteen al een bepaald soort issue. Het was niet zo dat een of twee mensen, laat ik zeggen, antiburgemeesterlijk waren of zo. Er was gewoon af en toe ergernis. Maar ja, daar kom je wel doorheen.

Mevrouw **Lammers**:

Vond u dat u ook moest vechten om die punten in te brengen, of om daar genoeg steun voor te krijgen?

De heer **Grapperhaus**:

Ja, ik heb wel een paar keer ... Nou, vechten ... Zo ging dat niet, maar ik heb wel een paar keer – ik gebruik maar even de nette versie van de uitdrukking – moeten praten als Brugman om dingen erdoorheen te krijgen. Maar ik begreep dat wel, want er waren natuurlijk veel meer belangen die hier doorheen speelden, ook alles op het gebied van vervoer, om bijvoorbeeld maar even wat te noemen. Je moest alles aan elkaar zien te koppelen.

Mevrouw **Lammers**:

Ja. Uit onze stukken komt naar voren dat u in november 2021 intern uw ongenoegen uit dat burgemeesters in het Veiligheidsberaad "ministerraadje spelen". Kunt u eens toelichten wat u daarmee bedoelde?

De heer **Grapperhaus**:

Nou ja, men ... We moeten ons even goed realiseren dat de Tijdelijke wet maatregelen sinds 2020 van kracht was. Die wet geeft naar mijn stellige juristenovertuiging juist meer basis voor lokaal en ook meer ruimte voor de gemeenteraden. Maar die wet heeft ook een andere kant, namelijk dat de richting uiteindelijk veel meer centraal wordt bepaald. Ik merkte in die periode, volgens mij in oktober of november, dat het Veiligheidsberaad – dat speelde ook natuurlijk rondom het coronatoegangsbewijs – allerlei discussies ging houden, overigens ook met voor- en tegenstanders binnen het beraad. Ik zei daarvan: dan gaan we op dit onderwerp helemaal terug naar het begin. Maar ja, er lag in maart al een motie-Jetten, om met het coronatoegangsbewijs te komen. Daarna kwam de EU. Zo is het helemaal doorgerold. Wij kunnen dan niet in november in het Veiligheidsberaad die hele discussie opnieuw gaan doen. Dat vond ik een beetje een soort ministerraadje, ja.

Mevrouw **Lammers**:

Maar kreeg het Veiligheidsberaad in de loop van de pandemie een ander karakter, of lag het, zoals u net zei, daadwerkelijk aan die Tijdelijke wet maatregelen?

De heer **Grapperhaus**:

Nou, dit klinkt misschien wel erg aardig en complimenteaus, maar ik vond het Veiligheidsberaad vanaf de eerste keer, 2 maart 2020, tot de laatste keer die ik meemaakte – dat was ergens rond 31 december 2021 – heel constructief.

Voordat die wet er kwam, toen we nog met noodverordeningen werkten, maar ook daarna, kreeg iedereen in de rij, 25 voorzitters en nog een aantal adviseurs, het woord. Daarna hadden we altijd een discussie met elkaar. Als kabinet, zal ik maar zeggen, kreeg ik kritische vragen en opmerkingen over me heen, maar ik heb niet gemerkt dat de houding, of de sfeer, of wat dan ook anders werd.

Mevrouw **Lammers**:

Werd het Veiligheidsberaad dan misschien meer een besluitvormend orgaan, of zou u dat niet zo omschrijven?

De heer **Grapperhaus**:

Nee, het bleef ... Zeker omdat die Twm zei "oké, aan de ene kant moet het kabinet heel duidelijk de grote besluiten nemen, maar er wordt lokaal gekeken hoe dat uitpakt en de gemeenteraad heeft zijn democratie terug"... Ik vond het ... Heel eerlijk, ik vond het even goed blijven gaan nadat die wet er was, ook toen we inmiddels een jaar later waren. Laten we wel wezen, eind 2021 waren veel mensen in de bestuurlijke hoek behoorlijk opgerekt, om het maar even zo te zeggen. Toch bleef dat altijd ...

Mevrouw **Lammers**:

Kunt u daar eens een voorbeeld van geven?

De heer **Grapperhaus**:

Nou, laat ik het over mezelf hebben. Ik was op het laatst wel behoorlijk doodmoe. Dit gold voor veel burgemeesters en dat gold ook voor mij: we hadden corona, maar we hadden daarnaast ook nog gewoon een hoop andere verantwoordelijkheden en dossiers. Ik denk dat veel bestuurders op een gegeven moment ook wel hoopten dat het echt nu zou eindigen. U weet: aanvankelijk was de inschatting dat we er bij 60% à 70% vaccinatie vanaf zouden zijn. Nou ja, dat bleek in het najaar toch niet zo te zijn. Maar ik benadruk: iedereen bleef wel op zijn post.

Mevrouw **Lammers**:

Oké. Naarmate de crisis vordert, wordt de handhaving van de maatregelen steeds moeilijker. In een interview met de Volkskrant in november 2021 geeft burgemeester Halsema van Amsterdam bijvoorbeeld aan dat ze het coronatoegangsbewijs alleen gaat handhaven bij excessen. We hebben in de

stukken gezien dat u hierover intern uw ongenoegen uit tegen de heer Bruls. Waar kwam dat ongenoegen over de uitspraken van burgemeester Halsema vandaan?

De heer **Grapperhaus**:

Nou, ik baalde er wel van, natuurlijk. Ik begreep het wel en hoewel daar ook wel vanuit het kabinet, maar ook vanuit de burgemeesters, hier en daar wat aanmerkingen op kwamen, heb ik daar nooit openbaar ... Want ik begreep het wel. Amsterdam is een stad met 240.000 mensen jonger dan 23 jaar – in mijn ogen zijn mensen van 23 tot 35 ook nog heel jong, maar goed – en dat betekent gewoon dat je een heel specifieke problematiek hebt, dus ik begreep het wel. Ik was natuurlijk bepaald niet vrolijk dat je dat dan ook zo expliciet in de media uitdraagt. Nou ja, goed ...

Mevrouw **Lammers**:

Maar waar ...

De heer **Grapperhaus**:

We zijn er allemaal doorheen ... Het heeft niet, wil ik benadrukken, tot grote problemen in het Veiligheidsberaad geleid, hoewel er ook burgemeesters waren die er ook behoorlijk ongelukkig mee waren.

Mevrouw **Lammers**:

Maar kunt u eens uitleggen waarin die uitspraken van burgemeester Halsema dan afwijken van de gemaakte afspraken?

De heer **Grapperhaus**:

Poeh. Ik moet toegeven ... Ik heb me niet helemaal op het coronatoegangsbewijs ... Maar we hadden drie dingen. We hadden controleren, wat was het nou, eh ... handhaven ... Ja, ik heb het hier ergens opgeschreven. Ik zal even zoeken hoe dat ook alweer zat. We hadden een drieslag met elkaar afgesproken, en in die drieslag ... O ja, dat had te maken met controleren, handhaven en bij excessen ook echt sluiten. Dat betekent dus dat je al vóór excessen in ieder geval handhaaft. Dat is een overeenkomst tussen kabinet en burgemeesters geweest in – dat staat hier – een afsprakenbrief van 16 september 2021: zo gaan we dit doen. We hebben het hier geloof ik de vorige keer ook al even over gehad: dat coronatoegangsbewijs lag uiteindelijk toch wel op een aantal punten moeilijk.

We hebben gezegd: we gaan deze drieslag afspreken. Naleving, controle en handhaving. Daar wijk je dan van af. Nogmaals, ik benadruk: ik woon zelf in Amsterdam, dus ik begrijp de specifieke problematiek van burgemeester Halsema heel goed. Maar als je dat hardop in de krant zegt, is dat voor anderen, die een andere problematiek hebben, niet handig. Maar het is allemaal goed gekomen.

Mevrouw **Lammers**:

Ik zal de passage even voorlezen, want daar gaat de vraag die ik stel ook over. Er staat: "Ten aanzien van de prioriteitstelling hebben we de volgende afspraken gemaakt. De handhaving zal risicogebaseerd invulling krijgen. Dat wil zeggen dat de handhaving zal focussen op locaties waar de risico's op verspreiding van het virus en/of niet-naleving het grootst worden geacht."

De heer **Grapperhaus**:

Ja.

Mevrouw **Lammers**:

"Dit zijn bijvoorbeeld plekken waar regulier drukte ontstaat of op locaties waar er bij voorbaat al duidelijk is dat er overtreders zullen zijn. Gemeenten zijn in het algemeen goed op de hoogte van plaatsen die dit betreft. Het toezicht en de handhaving zal daarnaast steekproefsgewijs voorrang krijgen. Bij excessen zal er stevig bestuurlijk worden doorgepakt."

De heer **Grapperhaus**:

Ja, klopt.

Mevrouw **Lammers**:

Waarin week burgemeester Halsema dan van de afspraken af?

De heer **Grapperhaus**:

Ik moet het citaat weer even precies horen. Ik dacht dat ze zei: we gaan alleen handhaven bij excessen.

Mevrouw **Lammers**:

Zij zegt inderdaad alleen te gaan handhaven bij excessen.

De heer **Grapperhaus**:

Nou, dus dat was gewoon niet in overeenstemming met het rijtje dat u ... Ik geef toe ... U leest het niet geparafraseerd – dat deed ik – maar letterlijk voor. Dat was daar niet mee in overeenstemming. Dat leidde, bij Bruls zelf, maar ook bij andere burgemeesters, tot ongenoegen.

Mevrouw **Lammers**:

Dus aan al die drie punten moesten de burgemeesters ...

De heer **Grapperhaus**:

Ja. Dat staat in die afsprakenbrief: dit gaan we doen. Ik heb, zoals ik de vorige keer ook heb verteld, vanuit het kabinet extra geld losgekregen voor die handhaving. Nou wil ik niet zeggen dat dat dan ... Maar we hebben van onze kant gezegd: we gaan jullie echt helpen; dan moet je die drieslag wel doen. Nogmaals – dat heb ik ook in verdere gesprekken gezegd – ik begrijp die specifieke problematiek best. Maar het was niet handig, herhaal ik, om dat zo in de krant expliciet te zeggen.

Mevrouw **Lammers**:

Welke ruimte was er dan nog voor burgemeesters om hun eigen invulling te geven aan de gemaakte afspraken over de handhaving?

De heer **Grapperhaus**:

Nou ja, als je dat rijtje dat u net noemt, dat gewoon een simpel afvinklijstje is, gewoon volgt, dan zou het gewoon goed moeten gaan. Maar dit waren wel de afspraken. Die golden bij wijze van spreken in Assen net zo goed als in Terneuzen.

Mevrouw **Lammers**:

Maar er staat ook: "De handhaving zal risicogebaseerd invulling krijgen."

De heer **Grapperhaus**:

Dat klopt. Maar "risicogebaseerd", zeg ik even voordat er een misverstand over ontstaat, heeft niet zozeer met excessen te maken. Dat heeft ermee te maken dat je zegt: dit zijn gebieden en plekken waar de kans dat het niet goed gaat met de naleving groter is. Ik denk dat de kans in een gebied met veel horeca groter is. Ik noem hier maar de Grote Markt in Den Haag. Daar is het risico groter dan op het strand bij Scheveningen, bij wijze van spreken.

Dat staat er inderdaad in. Dat is ook de afspraak. Ik kan alleen maar verwijzen naar wat u terecht voorleest.

Mevrouw **Lammers**:

Kunt u dan eens een voorbeeld van een exces geven?

De heer **Grapperhaus**:

Een exces is op het moment dat mensen echt de regels met voeten gaan treden. Dingen kunnen natuurlijk ook gewoon fout gaan. De politie had, zoals u weet, een beleid van eerst aanzeggen, dan waarschuwen en dan pas beboeten. Bij een exces hebben we het over, zal ik maar zeggen, een moment waarop blijkt dat mensen ergens maar gewoon naar binnen gaan en er helemaal geen controle is. Het ging namelijk om de ctb's.

Mevrouw **Lammers**:

Wat deed u dan als burgemeesters minder streng wilden handhaven dan het kabinet voor ogen had?

De heer **Grapperhaus**:

Ik heb dat over het algemeen ... Zoals ik al zei, lette ik heel erg op wat de omstandigheden waren. Ik heb eigenlijk zelden of nooit ... Een paar keer heb ik burgemeesters er wel op aangesproken, maar dat is heel weinig geweest.

Mevrouw **Lammers**:

Oké. Dan heb ik voor nu geen vragen meer. Dank u wel.

De **voorzitter**:

Collega Huidekooper, heeft u nog aanvullingen?

De heer **Huidekooper**:

Niet over dit onderwerp.

De **voorzitter**:

Dan kunt u door naar het volgende onderwerp.

De heer **Huidekooper**:

Dank u wel, voorzitter. Goedemiddag, meneer Grapperhaus. Graag wil ik het met u hebben over uw bevoegdheden als minister in de coronaperiode. Uit

onze stukken blijkt namelijk dat u aan het einde van 2021 bij uw ambtenaren inventariseert of laat inventariseren wat de juridische mogelijkheden zijn om in te grijpen als lokaal niet wordt gehandhaafd. Waarom won u dat advies in?

De heer **Grapperhaus**:

Nou, omdat die tijdelijke wet natuurlijk tijdelijk was – het woord zegt het al – en telkens verlengd werd, wilde ik eigenlijk weten wat er gebeurt als die ergens helemaal niet meer wordt opgevolgd.

De heer **Huidekooper**:

U gaf het net in antwoord op mijn collega Lammers aan. Als een burgemeester minder streng wilde handhaven dan u wenste, wat deed u dan? Dan nam u contact met ze op.

De heer **Grapperhaus**:

Heel soms, ja.

De heer **Huidekooper**:

Was dat hier ook aan de hand?

De heer **Grapperhaus**:

Ik heb wel een paar keer burgemeesters erop aangesproken, maar dat is echt op minder dan de vingers van een hand te tellen. Dat is juist om wat ik net een beetje schetste over Amsterdam: de burgemeester en de driehoek kennen de stad, dus geef ze wat ruimte. Aan het eind heb ik gezegd dat het wel nuttig is om te weten wat er gebeurt als het ergens een keer door de minimumbodem heen zakt. Maar ik weet niet eens of dat advies ... Ik ben op 10 januari weggegaan, dus ik weet eigenlijk niet eens of dat advies er toen al was.

De heer **Huidekooper**:

Wat wij in onze stukken zien, is dat er inderdaad een snelle analyse wordt gedaan. Er worden mogelijkheden onder elkaar gezet. Wat is daarvan terechtgekomen?

De heer **Grapperhaus**:

Het spijt me, maar ik zou het echt niet weten. Het stond aan het slot kennelijk ook niet hoog op mijn prioriteitenlijst. Dat geef ik eerlijk toe.

De heer **Huidekooper**:

U bent dus nooit genoodzaakt geweest om dat juridisch instrumentarium in te zetten om een burgemeester, die in principe eerstverantwoordelijke is voor de lokale handhaving, te kunnen overrulen? Dat heeft u nooit hoeven inzetten?

De heer **Grapperhaus**:

Ik zou eerlijk gezegd ook niet meer weten wat er in die analyse stond. Maar ik benadruk het nogmaals: ik heb volgens mij een paar keer een goed gesprek gehad en er was een enkele keer een clash met een burgemeester, maar dat gebeurde bijna niet.

De heer **Huidekooper**:

Oké. Dus u weet niet meer wat daarmee gebeurd is, maar in uw herinnering is het ook nooit nodig geweest om dat alsnog in te zetten?

De heer **Grapperhaus**:

Nee, het is zeker nooit nodig geweest om echt ... Ik weet niet wat de analyse is en ik zou niet weten wat we dan moesten doen.

De heer **Huidekooper**:

Wij hebben die hier voor ons. Het is niet heel zinvol om die op te lezen.

De heer **Grapperhaus**:

Nee, nee, dat hoeft voor mij ook niet.

De heer **Huidekooper**:

Maar uw ambtenaren hebben voor u in kaart gebracht ...

De heer **Grapperhaus**:

Wat gingen we dan doen? Met z'n 40'en op de fiets naar die stad toe en zelf gaan handhaven? Ik weet het echt niet.

De heer **Huidekooper**:

Dus de juridische routes zijn in kaart gebracht, maar u heeft nooit een van die routes hoeven benutten?

De heer **Grapperhaus**:

Nee.

De heer **Huidekooper**:

Dan hebben we dat vastgesteld.

Dan zou ik een ander onderwerp willen aansnijden. Een paar maanden daarvoor, in de zomer van 2021, is het coronatoegangsbewijs in werking getreden in de nachthoreca. U knikt al, dus daar gaat een blik van herkenning.

De heer **Grapperhaus**:

Ja.

De heer **Huidekooper**:

In de Enschedese discotheek Aspen Valley raken na de opening meteen veel bezoekers besmet. U benadrukt op dat moment in de media het belang van handhaving en naleving van het ctb. U zegt onder andere: sjoemelen met testbewijzen is ongeloofelijk onverstandig. Maar uit onze stukken blijkt ook dat u begin juli contact zoekt met burgemeester Van Veldhuizen van Enschede over de sluiting van de club. Het lokaal gezag gaat daar eigenlijk over. Mijn eerste vraag is: waarom nam u dat contact op?

De heer **Grapperhaus**:

Laat ik zeggen dat daar in het overleg dat wij hadden vanuit het OMT nogal scherp op werd gewezen, van: dat gaat daar helemaal niet goed. Om die reden heb ik contact gezocht met Onno van Veldhuizen en heb ik gezegd dat hij daarop moest ingrijpen.

De heer **Huidekooper**:

De kwestie Aspen Valley komt begin juli ook in kleine kring ter sprake in het kabinet. Waarom kwam die ter sprake in het kabinet?

De heer **Grapperhaus**:

Ja, dan moet ik echt even terugdenken waarom dat was. Ik denk omdat het gesignaleerd werd vanuit de hoek van het OMT. Het kwam niet vaak voor dat men daar met de vinger wees op een individueel iets, of hoe noem je dat?

De heer **Huidekooper**:

Is het gebruikelijk dat een minister zo direct contact zoekt over de handhaving van een burgemeester, die daar lokaal verantwoordelijk voor is?

De heer **Grapperhaus**:

Heel zelden heb ik het gedaan. Hier bleek achteraf ook nog dat, ik geloof, de inspectie heeft vastgesteld dat in ieder geval het ingrijpen niet had gehoeven. Ik weet het niet meer helemaal precies. Dus dat is natuurlijk ook pijnlijk, want het had niet gehoeven. Nee, maar dit is een van die paar keer dat ik het gedaan heb en dit keer dan op grond van, nou ja, wat ik u net zei.

De heer **Huidekooper**:

Ja, want u zegt: het gebeurt heel zelden.

De heer **Grapperhaus**:

Ja.

De heer **Huidekooper**:

U doet dat niet standaard.

De heer **Grapperhaus**:

Nee.

De heer **Huidekooper**:

Kunt u mij dan helpen begrijpen waarom het in dit geval dan noodzakelijk was?

De heer **Grapperhaus**:

Dat heb ik u net aangegeven. Wat ik me daar nog van herinner, is dat er vanuit het Outbreak Management Team nogal alarmerend op werd gewezen.

De heer **Huidekooper**:

Hoe werd daar precies op gewezen?

De heer **Grapperhaus**:

Ja, dat heb ik ehm ... Dat heb ik zo niet even paraat, maar het was wel zo van: hier gaat nou echt iets fout wat echt niet zou moeten en als dit veel vaker gaat gebeuren, heb je echt een probleem. Het was zo ongeveer langs die lijn.

De heer **Huidekooper**:

Voelde u ook druk om op dat moment, in die periode – het was ook de periode van dansen met Janssen en dat de nachthoreca weer openging – streng op te treden en op een strakke handhavingslijn te zetten?

De heer **Grapperhaus**:

Ehm ... Voelde ik druk? Ehm ... Ik liet mij overtuigen door wat het Outbreak Management Team daarover zei. Ik geloof niet dat ik ... "Druk" klinkt meteen alsof ik me in de hoek gezet voelde of dat ik ...

De heer **Huidekooper**:

Maar betekende dat dat het OMT ook adviseerde over handhaving?

De heer **Grapperhaus**:

Nou nee, maar men zei wel: dit is ... Ehm ... "Dit soort situaties zouden niet moeten en je zou moeten sluiten." Ja.

De heer **Huidekooper**:

Ja, want op dat moment gaat de GGD ook onderzoek doen naar de herkomst daarvan. Een paar weken later blijkt eigenlijk dat de GGD tot de conclusie komt dat het aantal besmettingen niet terug te voeren is op de handhaving van het coronatoegangsbewijs, maar op een vals negatieve test.

De heer **Grapperhaus**:

Ja.

De heer **Huidekooper**:

Waarom besloot u dan niet om dat onderzoek, dat rustige, gedegen onderzoek, even af te wachten?

De heer **Grapperhaus**:

Ja, omdat op dat moment onze inschatting was in het kabinet: dit zou

weleens heel ernstig kunnen worden. Dat is een foute inschatting geweest, waar ik overigens – laat dat heel duidelijk zijn – verantwoordelijk voor ben en niemand anders. Daarom zei ik ook eerder: heel pijnlijk. Ehm, ja ...

De heer **Huidekooper**:

Kunt u me dan even meenemen, zodat ik het goed begrijp? U zei namelijk net: het OMT adviseert niet over handhaving. Maar het OMT gaf dan aan dat het veel besmettingen zag in Aspen Valley.

De heer **Grapperhaus**:

Ja.

De heer **Huidekooper**:

Was dat het signaal dat u ontving?

De heer **Grapperhaus**:

Als ik het een beetje platsla, was het signaal eigenlijk: waarom sluiten jullie niet?

De heer **Huidekooper**:

En achteraf geconcludeerd, heeft u dat onterecht geïnterpreteerd als: dat zou aan de handhaving liggen. Dat was misschien een te snelle conclusie. Of mag ik dat niet zo zeggen?

De heer **Grapperhaus**:

Nou, ja, nee. Dat lag niet zozeer aan de handhaving. Dus is het het verstandigst om het te sluiten: dat was mijn conclusie.

De heer **Huidekooper**:

Wanneer kwam dat signaal van het OMT? Kunt u zich dat nog herinneren? Was dat in het bewindspersonenoverleg van 5 juli?

De heer **Grapperhaus**:

Pfff ... Dat zou heel goed kunnen. Ja.

De heer **Huidekooper**:

Weet u nog wie dat signaal afgaf? Was dat de heer Van Dissel?

De heer **Grapperhaus**:

Dat zal zeker via hem gekomen zijn. Zeker. Ja.

De heer **Huidekooper**:

Oké.

De heer **Grapperhaus**:

Ik sprak weinig andere OMT-leden.

De heer **Huidekooper**:

Dan achteraf dus: u heeft vervolgens ook contact. Wij zien in ons onderzoek dat een medewerker van de NCTV vervolgens ook op uw verzoek de mogelijkheden gaat verkennen. Die koppelt op een gegeven moment aan u terug dat Aspen Valley besloten heeft vrijwillig de deuren voorlopig te sluiten. U reageert dan, en dan citeer ik even, met: "Dat is niet voldoende. Die tent moet volgens mij door de burgemeester gesloten worden."

De heer **Grapperhaus**:

Ja.

De heer **Huidekooper**:

Dus u wilde nog een stap erbij.

De heer **Grapperhaus**:

Ja.

De heer **Huidekooper**:

Waarom was dit niet voldoende?

De heer **Grapperhaus**:

Omdat er echt tegen ons ... In ieder geval was mijn perceptie heel duidelijk: hier moeten we echt even een ordemaatregel nemen.

De heer **Huidekooper**:

U ging daar in eerste instantie niet over. Dat was aan de burgemeester. Heeft u daarna ook nog contact gehad met de burgemeester om hem van uw wens, dat de club voor minimaal twee weken wordt gesloten, te overtuigen?

De heer **Grapperhaus**:

Jazeker. Ik heb zeker contact met hem gehad. Ja.

De heer **Huidekooper**:

Hoe reageerde hij daarop?

De heer **Grapperhaus**:

Hij heeft uiteindelijk besloten om te sluiten, staat mij bij. Ik dacht dat dat zo is gegaan, ja.

De heer **Huidekooper**:

En even later gaat dan alsnog de nachthoreca via generieke maatregelen dicht. Dan volgt ook de conclusie van het onderzoek van de GGD waar ik net over sprak. Die concludeert dat de besmettingen in Aspen Valley te linken zijn aan een vals negatieve test. Hoe kijkt u dan met die nieuwe kennis van de GGD aan tegen de sluiting van Aspen Valley en ook uw rol daarin?

De heer **Grapperhaus**:

Nou, het had niet ... Ja, ik heb het al gezegd: het is pijnlijk. Het had niet moeten gebeuren. Punt. Het bevestigt in de eerste plaats dat het heel goed is geweest dat ik, zoals ik u net zei, maar een paar keer met burgemeesters in gesprek ben gegaan over handhaving. Maar goed, dit is, ook omdat achteraf de feitelijke grondslag anders was dan mij was aangegeven, gewoon niet goed geweest. Het is maar goed dat het maar eenmalig is gebeurd.

De heer **Huidekooper**:

Dan tot slot. In principe zijn burgemeesters natuurlijk zelf verantwoordelijk voor handhaving. Dat is aan het lokaal gezag. U geeft aan: ik heb mij genoodzaakt gevoeld om in die coronaperiode enkele keren ook contact te zoeken met burgemeesters om mijn zienswijze daarop kenbaar te maken. Mijn vraag aan u zou dan ook zijn: waar ligt dan de grens van het betamelijke? Want het is een afweging die aan het lokaal gezag is. U bent als minister van Justitie ... Nou, u gaf al aan: het is niet heel gebruikelijk dat ik mij daarmee bemoei of dat ministers proberen om ze op andere gedachten te brengen. Waar ligt dan de grens van het betamelijke?

De heer **Grapperhaus**:

Ik weet niet wat u bedoelt met "betamelijk".

De heer **Huidekooper**:

Als in dat u contact zoekt, zien wij, heel direct met burgemeesters om ze op andere gedachten te brengen. Kunnen zij dan nog een eigenstandige afweging maken?

De heer **Grapperhaus**:

Ja, maar ik begrijp niet wat ... We zitten in een bestuurssituatie en de principes van Thorbecke. Daar hoeven we het verder niet over te hebben. Dat betekent dat je hoe dan ook, zeker in de periode met die noodmaatregelen – dit was daarna – heel terughoudend moet zijn. Op het moment dat het een keer niet, eh ... Op het moment dat je iets anders wil, dan moet je dat met argumenten kunnen uitleggen. U legt nu heel erg nadruk op inderdaad een keer dat het ... Daarvan zeg ik ook eerlijk achteraf: de feitelijke grondslag die ik dacht te hebben, bleek niet te kloppen.

De heer **Huidekooper**:

Ja.

De heer **Grapperhaus**:

Ik vind: in goede bestuurlijke verhoudingen ... Ik kende deze burgemeesters bijna allemaal, niet alleen van het coronaoverleg, maar ook van alles op het gebied van openbare orde, politie en weet ik veel wat.

De heer **Huidekooper**:

Ik hoor wat u zegt, alleen ...

De heer **Grapperhaus**:

Daar kun je echt wel met elkaar overleg over hebben en soms eens wat aandrang op leggen. Er zijn ook wel een enkele keer burgemeesters die zeggen: nou, vriendelijk bedankt. Dat gebeurt ook.

De heer **Huidekooper**:

Dat begrijp ik. Ik hoor wat u zegt. Alleen het punt is dat u ook met die feitelijke grondslag geen bevoegdheid had voor lokale handhaving. Dan zou mijn vraag zijn – we zitten hier om te leren voor een volgende pandemie ...

De heer **Grapperhaus**:

Ja, maar dat is bestuur. We zitten uiteindelijk nog steeds in een pandemische

situatie, die af en toe ernstig oplaait. Zo was het natuurlijk. Dan vind ik dat je in de goede bestuurlijke contacten die je hebt met elkaar contact moet kunnen opnemen, zoals burgemeesters dat omgekeerd ook met mij deden als ze ontevreden waren over wat er gebeurde, of het nou lekken was of dat ze ontevreden waren over het voorgenomen maatregelenpakket en toch vonden dat het te weinig in het Veiligheidsberaad voorkwam. Waar het om gaat, is denk ik ... Er worden fouten gemaakt. Ik vrees dat ik de eerste zal zijn om te zeggen dat ik in die periode echt wel een paar keer een verkeerde beslissing heb genomen. Maar waar het om gaat, is dat je die snel erkent, dus dat je niet alleen nu lessen leert, maar in de zomer van '21 meteen zegt: dat is dus niet goed geweest. Dat is één. Ten tweede gaat het erom dat je die verhoudingen met elkaar vervolgens bestuurlijk goed houdt. Ik kan u verzekeren dat Onno van Veldhuizen en ik ook daarna on good speaking terms zijn gebleven. En daar gaat het in heel belangrijke mate om. Ik heb mijn lesje geleerd.

De heer **Huidekooper**:

U zegt: dit is besturen. Daar zijn natuurlijk verschillende zienswijzen op mogelijk. Je zou ook kunnen zeggen dat besturen, ook in een crisis, ook het respecteren van elkaars bestuursbevoegdheden is. Vandaar mijn vraag. Wij zitten hier ook om te kijken hoe in een volgende pandemie de bevoegdheden verdeeld moeten zijn.

De heer **Grapperhaus**:

Maar dit heeft niks te maken met ...

De heer **Huidekooper**:

Vandaar dat ik uw reflectie daarop vraag.

De heer **Grapperhaus**:

Ja, maar ... Ik dacht dat ik behoorlijk wat reflectie heb gegeven. Ik heb nu drie keer gezegd "het was pijnlijk"; ik heb geloof ik vier keer gezegd "het was onhandig". Ik heb ook gezegd dat de feitelijke grondslag die ik meekreeg, niet bleek te kloppen. Dus ik hoop dat we dan het onderwerp reflectie even gehad hebben. Dan hebben we het over hoe bestuurlijke verhoudingen werken. U plaatst het heel erg in de schakel van: er zit een soort hekje omheen en daar mag je niet overheen komen. Ik heb regelmatig geaccepteerd dat burgemeesters, laat ik zeggen, mij aanspreken, terwijl je

bijvoorbeeld zou kunnen zeggen: hoe kan het nou dat de burgemeester van Dordrecht mij aanspreekt op hoe ik een bepaald deel van de noodverordeningen voorstel en omgekeerd ik hem. Waar het om gaat, is dat je wel ziet "oké, wacht even, dit heeft een verkeerde afloop gehad, dus we moeten de volgende keer even goed opletten" en dat je altijd met je verschillende bevoegdheden met elkaar in gesprek blijft. Overigens kan ik u verzekeren dat ik ook buiten crises als minister af en toe weleens contact heb gezocht met burgemeesters over heel andere onderwerpen, omdat ik vind dat dat over en weer hoort.

De heer **Huidekooper**:

Dat is dan duidelijk. Nog even voor de helderheid: ik probeer niet zaken in het licht te zetten. Wij zitten hier om ook te controleren hoe u die bevoegdheden heeft gezet. Daar is dit instrument, het zwaarste instrument van de Kamer, juist voor bedoeld. Ik heb gehoord dat u heeft toegegeven dat het pijnlijk was – dat zijn uw woorden – dat de feitelijke grondslag niet bleek te kloppen.

De heer **Grapperhaus**:

Ja.

De heer **Huidekooper**:

Ik vroeg ook om een reflectie op de inzet van uw bevoegdheden, want u heeft ook de grenzen van uw bevoegdheden opgezocht. Mijn vraag is wat uw reflectie daarop is.

De heer **Grapperhaus**:

Die heb ik nu twee keer gegeven, dus ik verwijs naar wat ik daar eerder over heb gezegd.

De heer **Huidekooper**:

Dat staat dan genoteerd. Ik heb geen verdere vragen.

De **voorzitter**:

Collega Lammers, heeft u aanvullingen op dit onderwerp?

Mevrouw **Lammers**:

Nee, op dit onderwerp niet.

De **voorzitter**:

Dan kunt u door naar het volgende onderwerp.

Mevrouw **Lammers**:

Dank u wel. We gaan even terug naar het onderwerp noodverordeningen. In het vorige verhoor hebben we die ook al besproken.

De heer **Grapperhaus**:

Ja.

Mevrouw **Lammers**:

Die noodverordeningen vormen in de eerste maanden van de pandemie de basis van de coronamaatregelen. Per 1 december 2020 worden dan de maatregelen ingesteld via de Tijdelijke wet maatregelen covid-19. U zei in uw vorige verhoor dat er in het kabinet gemengde gevoelens waren over de komst van deze wet. Kunt u dat nog eens nader toelichten?

De heer **Grapperhaus**:

Dat is helemaal in het begin. Ik heb dat geplaatst in de sleutel dat ik toen de crisis begon met mijn ambtenaren besprak: oké, we moeten met die noodverordeningen op grond van de Wet veiligheidsregio's gaan werken. Al in die eerste bijeenkomsten – dat was dus ergens 4, 5 maart; helemaal aan het begin – zeiden we wel tegen elkaar: nou ja, dat is een tijdelijke oplossing. Ik heb ook gezegd dat ik aanvankelijk dacht dat het acht weken zou duren, maar ik had al vrij snel door dat we er voorlopig echt niet vanaf waren. Toen heb ik eind maart met de ambtenaren gezeten en zeiden we: we moeten gaan kijken hoe we snel een of andere wet kunnen gaan optuigen. U kunt zich voorstellen dat toen ik dat inbracht, midden in de crisis, met te weinig ic-bedden en terwijl alles behoorlijk gespannen stond, de collega's zoiets hadden van "nu even niet" of in ieder geval niet enthousiast waren. Kajsa Ollongren, de minister van Binnenlandse Zaken, was toen nog herstellende van een korte ziekte, dus die was er niet bij. Dat maakte toch een beetje dat ik, laat ik zeggen, de juridische luis in de pels was, die zei: we moeten dat wel gaan doen. Ja, ik snap dat heel goed.

Mevrouw **Lammers**:

Heeft u uw collega's moeten overtuigen?

De heer **Grapperhaus**:

Ik heb het onderwerp heel even weggelegd. Toen kwam op 8 april die brief van de Hoge Colleges van Staat, die erop aandrongen. Toen is op 16 april – dat denk ik, maar ik weet niet of ik die datum goed heb – de motie Jetten/Van der Staaij aangenomen. Ik weet niet of ik die datum helemaal goed heb, maar toen heb ik gezegd: laten we dat oppakken. Ik had daar inmiddels met mijn ambtenaren een brief over gemaakt. Minister Ollongren was ook terug. Toen hebben we gezegd: oké, we gaan dat nu doen.

Mevrouw **Lammers**:

En toen waren die gemengde gevoelens bij uw collega's weg?

De heer **Grapperhaus**:

Eh ... Ja. Ik begrijp nog heel goed dat sommigen nog steeds zoiets hadden van "daar heb je die juristen weer", maar iedereen begreep dat.

Mevrouw **Lammers**:

Wie waren dat?

De heer **Grapperhaus**:

Bijna iedereen, behalve ik, had een beetje ... Ja, zo werd ik ook altijd wel een beetje gezien in het kabinet. Dat vond ik ook niet erg.

Mevrouw **Lammers**:

Moest u ook minister De Jonge overtuigen?

De heer **Grapperhaus**:

Ja, maar ook Rutte, Wiebes en Hoekstra. Ik weet niet of ik ze allemaal moet gaan noemen, hoor. Ja, ik was altijd al een beetje ... Dat is de rol van de minister van Justitie en Veiligheid een beetje. "Daar heb je hem, met zijn juridische bezwaren." Ik begreep dat heel erg goed, want ik zat zelf ook met een knoop in mijn maag over wat er gebeurde. Alleen, ik dacht: we moeten niet straks ook nog die knoop hebben en hebben dat er dan mensen – weet ik veel wat – kortgedingen gaan beginnen of zo omdat we dat met noodverordeningen deden.

Mevrouw **Lammers**:

Ja, want op 1 mei 2020 kondigt het kabinet aan dat het met zo'n crisiswet

wil komen. Pas zeven maanden later, op 1 december 2020, treedt die wet in werking. De lange behandeltijd kwam in het vorige verhoor ook al even ter sprake. U noemde in dat verband de rol van de Tweede Kamer, maar u zei ook: "We hebben daar met z'n allen veel te lang over gedaan". Waarin zat dan de vertraging aan de kant van het kabinet?

De heer **Grapperhaus**:

Nou, ik heb dat ... Misschien was dat ook wel omdat men iedereen ook zo veel mogelijk wilde pleasen om een meerderheid te krijgen. Ik denk ook ... Ik zal het u heel eerlijk zeggen. Ik begin even met de historie, hoe het ging. Ik heb die brief mede namens Kajsa Ollongren en Hugo de Jonge gestuurd op 1 mei. Ollongren heeft daar nog een heel goed stuk over geschreven in een krant ergens, vlak daarna. We hebben toen dus echt wel duidelijk gezegd: dit gaan we doen.

Mevrouw **Lammers**:

Was dat een beetje bedoeld als drukmiddel?

De heer **Grapperhaus**:

Nou, ik vond dat het echt was om even tegen iedereen te zeggen: we doen dit niet als ambtenaar Dorknoper, van "er moeten regeltjes zijn", maar we doen dit echt om de democratie te waarborgen. Er waren natuurlijk ook veel mensen die zeiden: waarom zitten ze daar in Den Haag al die dingen aan ons op te leggen? Vervolgens is er spoedadvies gevraagd bij de Raad van State. De Raad van State is daarmee ergens eind juni, dacht ik, afgekomen. Die had een paar heel begrijpelijke kritiekpunten. Als je de inleiding leest, lees je overigens dat die heel complimenteus was, van: goed dat jullie dit gedaan hebben enzovoorts. Toen hebben we het, zoals de heer Van der Staaij ook opmerkte, vlak voor het Kamerreces weggestuurd. Ja, en toen ging de Kamer met reces.

Mevrouw **Lammers**:

Maar u zegt net ...

De heer **Grapperhaus**:

Dat duurde een tijdje.

Mevrouw **Lammers**:

Ja, maar ik parafraseer wat u net zei: ik had tijd nodig om iedereen te pleasen, zodat ik een meerderheid zou krijgen.

De heer **Grapperhaus**:

Nee, dat komt later. Dat komt later. Ik heb het nu even over het procedurele. Je moet wel een wetsvoorstel inbrengen dat voldragen is. Je kunt niet ... Als je naar de Raad van State iets stuurt wat hotseflots is, dan krijg je dat meteen terug, dan krijg je een letter ... Wat is ook weer het ergste? Ik weet nooit of dat nou de a of de f is, maar in ieder geval krijg je dan een dikke onvoldoende en kan je opnieuw beginnen. Er is dus keihard aan gewerkt om dat wetsvoorstel goed in elkaar te laten steken. Er waren nog steeds een paar punten waarvan de Raad van State zei "doe dat niet". Die hebben we ook aangepast, met mens en macht. Vervolgens is het naar "uw Kamer", zou ik willen zeggen, gegaan. Toen heeft het gedurende het reces van de Kamer stilgelegen. Ik zou, zeg ik u heel eerlijk – dat is een les voor een volgende keer – achteraf gezegd hebben, en dat hebben we als kabinet niet goed gedaan: "Mensen, verdeel jezelf in groepjes of zoiets als Kamer en ga het bekijken, want het is wel zonde als het nu zo'n tijd stilligt." Daarna is het in de Kamer ... Ik heb al die dingen nog eens op een rij gezien, alle overleggen die er zijn geweest en briefings door deskundigen en dergelijke. Ja, dat is niet snel gegaan, denk ik, misschien ook omdat het virus toen wat minder was.

Mevrouw **Lammers**:

Ja, maar als ik u goed begrijp, had u er moeite mee uw collega's van die wet te overtuigen.

De heer **Grapperhaus**:

Nee, maar dat is daarvoor, en dat vind ik ook ...

Mevrouw **Lammers**:

Hm-hm.

De heer **Grapperhaus**:

Dat kun je niet de vertraging in die wet aanrekenen. Dat was overigens in de periode dat die noodmaatregelen nog maar net van kracht waren en op het moment dat iedereen als prioriteit had om de zorg niet te laten overlopen,

om voldoende ic-bedden te hebben, longmachines die er niet waren, beschermingsmiddelen, you name it ... Ja, dan vind ik ...

Mevrouw **Lammers**:

Maar dan zou ...

De heer **Grapperhaus**:

Dan moet ik niet iedere keer mijn vingertje opsteken, zeg ik maar, van: mensen, nu even voorrang geven aan de noodwetgeving. Dat is niet ... Ja, dat werkt niet.

Mevrouw **Lammers**:

Dan zou ik toch nog even terug willen gaan naar daarvoor. Want ik hoorde u net volgens mij ook zeggen, maar corrigeert u mij als ik het niet goed zeg: ik moest mijn collega's overtuigen en had dus tijd nodig om ze te pleasen, en dat artikel wat door minister Ollongren ...

De heer **Grapperhaus**:

Ja, maar dat was niet voor de collega's. Dat was meer voor de samenleving. Wij zitten hier nu in – wat is het nu? 2026 – maar in maart, april, mei 2020 was er ook heel veel paniek in de samenleving. Er waren ook heel veel mensen doodsbang voor het coronavirus. Dat betekende dat je, even los van het feit dat mijn kabinetscollega's in maart, april – en ik ook, trouwens – wel ook nog heel erg andere prioriteiten hadden op het gebied van corona, ook de samenleving, die doodsbang is en die dan zegt "hoezo zijn we daarmee bezig?", moet ... Begrijpt u? Een heel groot aantal mensen ... Daarom zei ik: voor de samenleving was het heel goed dat dat ...

Mevrouw **Lammers**:

Dus dat artikel was volgens u bedoeld om de samenleving mee te nemen?

De heer **Grapperhaus**:

Zo heb ik het in ieder geval opgevat. Dat is meestal zo met een opinieartikel. Overigens is het niet zo dat de meerderheid van de samenleving de Volkskant leest, maar toch is dat soort dingen wel behulpzaam.

Mevrouw **Lammers**:

Ook dus voor die aankondiging op 1 mei ... Kunt u eens vertellen wat er in

het kabinet is besproken over de komst van die wet of over het optuigen van zo'n wet?

De heer **Grapperhaus**:

Nou, wat ik u zei: ik proefde voorzichtig zo'n beetje begin april, denk ik – het was nog voor Pasen dat jaar – van: nou, we moeten er wel aan denken dat die noodverordeningen niet te lang door moeten gaan. Op dat moment was de stemming niet echt van: ja, laten we daar veel aandacht aan besteden. Ik had ondertussen ook nog twintig andere dingen op m'n bord. En ik zeg nogmaals: toen heb ik dat een paar weken later, toen dat advies van de Hoge Colleges van Staat kwam, die daarin hun zorgen uitten, nog een keertje ingebracht en gezegd: laat mij nou maar met mijn mensen aan zo'n brief werken en dan brengen we dat zo snel mogelijk naar buiten, want we moeten dat echt wel doen. Toen heb ik het duidelijk wat stelliger gebracht. Toen was ook net de top van de crisis een beetje over.

Mevrouw **Lammers**:

U zei net dat u het proefde. Voelde u dat aan of zei iemand dat tegen u?

De heer **Grapperhaus**:

Ik proefde dat de stemming er op dat moment niet zo was. Tja ... Mensen zeggen dan: nou, weet je, laten we dat nu heel even parkeren en laten we eerst even de hele crisis ... Ik bedoel, men was ... Martin van Rijn was druk bezig om vliegtuigen met mondkapjes uit China te halen en weet ik veel wat. Daar zat dus echt nog die urgentie op en dat is wel een beetje de gespleten ziel van Justitie en Veiligheid. Ik zal maar zeggen: met de veiligheid moest ik ook zorgen dat de handhaving goed op orde kwam en dat de politie dit en dat ... Met de justitiegedachte dacht ik: nou ja, we moeten hier wel mee aan de slag.

Mevrouw **Lammers**:

Dan gaan we dus nu naar na 1 mei.

De heer **Grapperhaus**:

Ja.

Mevrouw **Lammers**:

Daarna heeft het dus zeven maanden geduurd. U zei net al even: de Kamer

heeft er ook lang over gedaan. Kunt u nog eens uitleggen waar de vertraging aan de kant van het kabinet zat? Of vindt u dat er geen vertraging aan de kant van het kabinet zat?

De heer **Grapperhaus**:

Nou, wij hebben – ikzelf ook, want ik was een van de medeondertekenaars – misschien te veel iedere keer weer in overleggen gezeten. Ik heb weleens voorgesteld om gewoon drie dagen op de hei te gaan zitten. Oké, ik kom uit het bedrijfsleven en daar is dat misschien gebruikelijker als je snel iets moet oplossen. Maar ik wil u als voorbeeld geven dat ik de Wet personenvervoer met steun van beide Kamers in het kerstreces aangepast heb gekregen op een aantal heel belangrijke onderdelen, die ik ook weer met corona verband hielden. Dat kon dus wel in tien dagen. Toen dat kort geding van Viruswaarheid tegen de avondklok aanvankelijk niet goed liep, zijn we voor een tweede anker gaan liggen en hebben we in drie dagen tijd nog een soort tweede wet – u kunt dat vinden in de stukken over de avondklok – gemaakt. Daardoor hadden we in wezen twee wettelijke grondslagen toen de rechter in hoger beroep uiteindelijk zei: nee, het is wel in orde.

Mevrouw **Lammers**:

Ja, maar het gaat me nu even om ...

De heer **Grapperhaus**:

Maar dat kon dus ook in twee, drie dagen. Als u mij vraagt wat je anders had moeten doen, dan zeg ik dat we als kabinet en als Kamer veel meer tegen elkaar hadden moeten zeggen: we moeten hier echt met z'n allen heel erg achteraan, prioriteit aan geven, mensen voor vrijmaken en ervoor zorgen dat we het binnen een maand geregeld hebben.

Mevrouw **Lammers**:

Oké. Dan is dat duidelijk. Dan ga ik naar mijn volgende vraag, want burgemeester Halsema vertelde in haar verhoor dat in de periode van de komst van de tijdelijke wet veel discussies over corona in de verkiezingsstand werden gevoerd. De Tweede Kamerverkiezingen vonden plaats in maart 2021. Welke invloed hadden de aanstaande verkiezingen volgens u op de politieke discussie rondom corona?

De heer **Grapperhaus**:

Pfoe ... Uhm ... Die invloed was in die zin heel duidelijk dat er partijen waren die zich ontzettend op corona en coronamaatregelen gingen profileren. Dat heb ik natuurlijk gezien en ik zeg u heel eerlijk dat ik dat vrij bizar vond. Corona was natuurlijk niet een ... Tsja, hoe moet ik het zeggen? Corona was voor mij niet iets waarom ik bij een politieke partij ben gegaan, zo van: laten we op een bepaalde manier virussen gaan bestrijden.

Mevrouw **Lammers**:

Wat deed het ten aanzien van de verhoudingen binnen de coalitie?

De heer **Grapperhaus**:

Uhm ... Nou, ik denk dat de ... Ik spreek voor mezelf. Ik zat zelf niet in de hele verkiezingsstrijd. Ik was symbolisch lijstduwer, ik geloof op plek 90 of zo. Maar persoonlijk ervoer ik het soms wel binnen de coalitie als een soort staatsrechtelijke schizofrenie.

Mevrouw **Lammers**:

Legt u dat eens uit.

De heer **Grapperhaus**:

Nou ja, met elkaar geef je dat beleid vorm. Ik vind echt dat we dat ... Tot op het laatst is dat ook echt gezamenlijk gebeurd. Af en toe waren er, zoals Wouter Koolmees zei, binnenskamers natuurlijk weleens lelijke woorden of weet ik veel wat, maar we hebben altijd goede, constructieve overleggen gehad. Als partijen zich dan tijdens verkiezingscampagnes ook op bepaalde coronadingen gaan profileren, dan ... Nou, dat vind ik ingewikkeld.

Mevrouw **Lammers**:

Ja, want u zei net dat u geen politiek wilde bedrijven op het onderwerp corona. Vond u dan niet dat er politieke keuzes ten grondslag lagen aan de besluitvorming over corona?

De heer **Grapperhaus**:

Eh, nee. Nee. Ik heb eh ... Ik heb echt bij mijn weten nooit – hoe moet ik het zeggen? – coronaoordelen gehad en die vervolgens in mijn stem in het kabinet vertaald op grond van mijn politieke overtuiging. Nou ja, dat is hoe ik naar mezelf kijk, maar misschien dat anderen iets anders vinden. Corona

was een ramp die ons overkwam. De problematiek is natuurlijk een beetje dat minister-president Rutte, minister De Jonge en ik heel erg werden geassocieerd met COVID-19, ook in politiek Den Haag – dat heb ik in ieder geval voor mezelf gemerkt – omdat we twee jaar lang de constanten waren. Maar waren wij geen bedenkers of eigenaren van COVID-19.

Mevrouw **Lammers**:

Nee, dat ...

De heer **Grapperhaus**:

Dus ja, ik heb zoiets van: het zou politiek niet moeten uitmaken hoe je een pandemie bestrijdt.

Mevrouw **Lammers**:

U vindt dus ook niet dat er politieke keuzes ten grondslag hebben gelegen aan de bestrijding van die pandemie?

De heer **Grapperhaus**:

Nee. Nou ... In mijn perceptie niet. Ik denk dat ik ... Als dat echt heel erg aantoonbaar zou zijn, dan zou ik me daar, denk ik, ook van gedistantieerd hebben.

Mevrouw **Lammers**:

Nou ja, ik vraag er even naar omdat andere getuigen hier hebben gezegd dat de uiteindelijke afweging van maatregelen een politieke afweging is. U zegt net: ik zie dat niet. Ik probeer dus te begrijpen of u misschien iets anders bedoelt met politiek, of waar dat verschil dan in zit.

De heer **Grapperhaus**:

Nou ja, misschien ben ik hier naïef in, maar ik heb heel erg ... We hebben het de vorige keer gehad over schending of beperking van grondrechten. Ik heb toen gezegd: dat is een misvatting. Het gaat om beperking van grondrechten. In de maatschappij krijg je altijd dat mensen verschillende grondrechtenbelangen kunnen hebben. Die botsen met elkaar en dan moeten er afwegingen worden gemaakt. In het covidbeleid stond voor mij vanaf het begin voorop dat we de maatschappij verder moesten helpen. Dat betekent dat we heel ingewikkelde grondrechtenafwegingen moeten maken. Ik heb ook altijd openlijk gezegd: de scholen, daar baal ik van. Dat hebben we niet

goed gedaan, vind ik. Ik heb het in ieder geval niet goed gedaan. De uitkomst daarvan is gewoon niet goed geweest. Maar die grondrechtenweging, dus de keuze tussen het beschermen van de zwakkeren in de maatschappij of het geven van meer vrijheid aan de jongeren, is heel erg een grondrechtenkeuze en voor mij persoonlijk niet een politieke keuze om meer stemmen van jongeren te krijgen of weet ik veel wat.

Mevrouw **Lammers**:

Zegt u daarmee dan ook dat er geen andere keuzes mogelijk waren in de bestrijding van de pandemie?

De heer **Grapperhaus**:

Ik denk dat er soms andere keuzes waren geweest. Ik denk dat we soms ...

Mevrouw **Lammers**:

Kunt u een voorbeeld noemen?

De heer **Grapperhaus**:

Nou ja, nee, maar ... Andere keuzes waren geweest dat je bij wijze van spreken zegt "nou ja, we doen nog langer de boel op slot", om het maar even bot te zeggen, niet in verband met het virus. Maar wat mij betreft niet andere keuzes ... Nou, wat ik net zei: we geven de voorkeur aan de jongeren in plaats van aan de kwetsbaren. Of: we geven, zonder dat dat met het virus te maken heeft, de voorkeur aan de sportscholen en niet aan de bibliotheken. Dat zie ik gewoon niet voor me.

Mevrouw **Lammers**:

Oké. Dan is dat duidelijk. Dank u wel. Ik heb over dit onderwerp geen vragen meer.

De **voorzitter**:

Collega Huidekooper, heeft u nog aanvullingen?

De heer **Huidekooper**:

Niet op dit onderwerp.

De **voorzitter**:

U had het over de "gespleten ziel" van Justitie en Veiligheid. Stonden die "J" en die "V" in de coronatijd vaak tegenover elkaar?

De heer **Grapperhaus**:

Nee, die stonden niet tegenover elkaar, maar ik bedoel ... Gespleten in die zin ... Ik was verantwoordelijk voor alles op het gebied van veiligheid in Nederland. Dan ben je in het begin van die coronacrisis heel erg bezig met zo goed mogelijk ervoor zorgen dat de handhaving loopt. We hebben al heel snel een Corona Crime Monitor opgezet om te kijken: welk effect heeft corona daarop, waar moeten we meer op sturen en waarop niet? En meer van dat soort dingen. Ondertussen zegt mijn justitiehersenhelft: we zijn wel bezig met die noodverordeningen, maar dat is maar beperkt houdbaar, we moeten met een wet komen. Dan zegt mijn veiligheidshersenhelft: moet dat nu?

De **voorzitter**:

Die gespleten ziel heeft u niet gehinderd in het uitoefenen van uw werkzaamheden tijdens de pandemie?

De heer **Grapperhaus**:

Nee. Ik denk dat de beide hersenhelften zich uiteindelijk hebben kunnen verzoenen. Dat moet ook. Je bent vanaf het begin minister van Justitie en Veiligheid.

De **voorzitter**:

Oké. We gaan naar het volgende onderwerp. Daarvoor geef ik het woord aan collega Huidekooper.

De heer **Huidekooper**:

Dank, voorzitter. In dit blok wil ik het met u hebben, meneer Grapperhaus, over de inbreng van ambtelijke organen en adviseurs. Daarvoor wil ik eerst even terug naar het begin van de crisis. U appt namelijk in maart 2020 naar de heer De Jonge: "Let goed op dat je vooral de gezondheidspoot van de crisis managet. Die is al heftig genoeg. Voor de rest van de crisisstructuur moet je leunen op de NCTV." U doelt daarbij op de Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid, een ambtelijke club die destijds onder uw

verantwoordelijkheid viel. Wat verstond u onder "de rest van de crisisstructuur"?

De heer **Grapperhaus**:

Nou ja, dus de crisisstructuur van, zal ik maar zeggen, alles met betrekking tot publieke gezondheid en zorg lag heel duidelijk bij VWS, maar volgens het Handboek Crisisbestrijding en ook volgens dat besluit uit het Staatsblad, het instellingsbesluit MCCb van 2016, heeft de NCTV een heel belangrijke rol, onder de minister van JenV, op het gebied van het structureren van de ambtelijke voorbereiding, het structureren van de politieke besluitvorming, politiek-bestuurlijk, en het structureren van de uitvoering. De NCTV heeft ook ten tijde van de crisis 200 mensen extra ... We gingen van honderd-nog-wat naar 300 toe om dat op het hoogtepunt van de crisis goed te kunnen waarmaken. U hebt met meneer Aalbersberg gesproken over de taken van de NCTV. De NCTV is de voorzitter van de ICCb, het interdepartementale coronacrisisberaad, zit bij het Nationaal Kernteam Crisiscommunicatie, maar de NCTV is ook degene die telkens aan de hand van de input van het Outbreak Management Team en later ook SCP en anderen de maatregelenpakketten ontwerpt. De NCTV haalt de input op van de afdeling van mevrouw Schipper, CZW. Ik heb dus tegen Hugo toen vrij in het begin gezegd: geloof me nou maar, daar kun je op bouwen.

De heer **Huidekooper**:

U hebt de rol van de NCTV uitgelegd. Wat me nog niet helder is, is het onderscheid dat u maakt tussen de gezondheidspoot en de rest van de crisisstructuur. U zegt tegen uw collega De Jonge, minister De Jonge: richt je vooral op de gezondheidspoot en laat de rest van de crisisstructuur aan de NCTV.

De heer **Grapperhaus**:

Ja. De gezondheidspoot betrof zaken als het instrumentele gedeelte, dus de beschermingsmiddelen, longmachines, ic-capaciteit en dergelijke en ook het in de besluitvorming goed laten lopen van alles op het gebied van de Wet publieke gezondheid. Het besluit over het maatregelenpakket werd uiteindelijk ook door De Jonge genomen, maar goed, daarvoor moest hij langs allerlei adviesvoorbereidingen.

De heer **Huidekooper**:

Vielen de maatschappelijke effecten wat u betreft onder de rest van de crisisstructuur? Is dat waar de NCTV wat u betreft mee belast moest zijn?

De heer **Grapperhaus**:

Ehm ... Ik vind dat een zeer terechte vraag. Waar viel dat onder? Ik denk dat wijzelf, namelijk Pieter-Jaap Aalbersberg en ik, na een paar weken constateerden dat er een soort leemte was. U ziet ook in de stukken dat ik vanaf eind april aan de bel ben gaan hangen. Dat is eigenlijk het korte antwoord op uw vraag. Functioneel zit het niet bij de NCTV, want het zit ook niet bij Justitie en Veiligheid. Daar zat organisatorisch gewoon een tekort, zeg ik eerlijk.

De heer **Huidekooper**:

U beschrijft eigenlijk dat daar een leemte zat. Mooi dat u dat ruiterlijk toegeeft. Tegelijkertijd hebben we hier verschillende verhoren gehad waarin werd gezegd, onder anderen door premier Rutte: we hebben altijd een brede belangenafweging gemaakt. Hoe moet ik dat dan zien in relatie tot de leemte die u hier nu op tafel legt?

De heer **Grapperhaus**:

Nou ja, de leemte in de zin van dat ook echt georganiseerd en ook met het oog op de lange termijn sociaal-economisch werd gekeken. Vanaf het begin is, als je onder de motorkap kijkt, in de grondrechtenafweging wel steeds gekeken: welke groep gaan we nu voorrang geven, welke belangen wegen zwaarder? Ik denk dat wel duidelijk is dat wij de eerste twee of drie maanden heel duidelijk aan kwetsbare ouderen en ook de druk op de zorg het zwaarste belang hebben gehecht. Maar ondertussen zat daar wel een hele weging in waarvan ik ruiterlijk toegeef dat we half maart ... Bijvoorbeeld bij de scholen hebben we te veel onze oren laten hangen naar wat er vanuit de branche aan eisen kwam, terwijl we dat eigenlijk niet hadden moeten doen.

De heer **Huidekooper**:

Waar doelt u daarmee precies op? Waar liet u precies de oren naar hangen?

De heer **Grapperhaus**:

Op 14, 15 maart 2020 was het advies van het OMT duidelijk: de scholen

hoeven niet dicht. Er is veel druk vanuit de maatschappelijke organisaties gekomen, nadrukkelijk niet alleen vanuit de lerarenorganisaties en de werkgevers, maar ook van de Federatie Medisch Specialisten. Dat is inmiddels al een aantal keren gereconstrueerd. Uiteindelijk hebben we als kabinet gezegd: nou ja, dan moeten we dat toch maar volgen, want anders krijgen we maatschappelijke onrust.

De heer **Huidekooper**:

Dat is helder ...

De heer **Grapperhaus**:

Dat zijn allemaal afwegingen die je maakt.

De heer **Huidekooper**:

Speelde rond dat besluit ook de leemte waar u net over sprak, dus dat de maatschappelijke effecten ... We zien dat ook in ons onderzoek, dat u daarover een aantal keren aan de bel trekt, dat u vindt dat die steviger op tafel moeten komen. Speelde dat ook een rol in dat besluit waarvan u nu zegt "achter bezien hebben we onze oren te veel laten hangen naar de inbreng van de branche"?

De heer **Grapperhaus**:

Ja. Ik spreek voor mezelf. Laat dat heel duidelijk zijn. Ik heb al een paar keer in die crisis bij mezelf gedacht: hier moeten we anders mee aan de gang gaan. Dit was half maart, 14 maart zei ik. Of 15 maart. Ik denk een week of drie, vier later benaderde burgemeester Halsema mij en die zei: moeten we eigenlijk niet eens even met een aantal mensen een denktank opzetten om veel meer aan de niet-economische – er waren de steunpakketten – echt die maatschappelijk-sociale dingen heel goed aandacht te besteden? Dat was voor mij een heel welkom initiatief. Dat heb ik in het kabinet ingebracht en daar hebben Koolmees en ik allebei ook intensief aan meegedaan. Dat zijn allemaal dingen die hielpen om dat ook georganiseerd te krijgen. Maar ik zeg wel met nadruk: dat die leemte er was, lag niet aan de bewindslieden of zoiets op dat moment of weet ik wat. Dat lag er gewoon aan dat ... Dat is een les voor de toekomst. Dat moeten we in een crisis veel duidelijker beleggen van tevoren.

De heer **Huidekooper**:

Ja. Dat maakt u helder, dat het niet aan de intentie van individuen lag.

De heer **Grapperhaus**:

Nee, dat ...

De heer **Huidekooper**:

En zeker – dat hebben meerdere verhoorden hier ook verteld – in de beginfase van de crisis is dat natuurlijk voorstelbaar. Tegelijkertijd zien we dat eigenlijk na de eerste lockdown de maatregelen weer worden versoepeld. Het aantal besmettingen neemt af in de zomer. Dan probeert het kabinet om weer op een wat meer reguliere manier de besluitvorming te gaan doen, maar dan gebeurt er op een gegeven moment iets opmerkelijks: in het najaar wordt de crisisstructuur weer opnieuw geactiveerd. De hulp van de NCTV wordt ingeschakeld in de coördinatie van de besluitvorming en uiteindelijk zal de NCTV tot het einde van de pandemie betrokken blijven bij de crisisbestrijding. Mijn vraag zou zijn: was de NCTV dan zo onmisbaar in die besluitvorming?

De heer **Grapperhaus**:

Nou, in het – ehm, ik moet even de goede woorden gebruiken – managen van de crisisstructuur heb je echt zoiets als de NCTV nodig. Ik heb 'm niet bedacht, dus ik kan dit best hier dan ook zo zeggen. Het is niet mijn idee geweest van de NCTV, maar ik had buitenlandse collega's die er ook wel met grote belangstelling naar keken dat we onder politieke verantwoordelijkheid een onder de minister vallende soort spil hadden in die crisisaanpak. Dan moet je natuurlijk wel de goede mensen daar hebben zitten, die ook toch wel achtergrond en ervaring hebben in het bestrijden van zo'n crisis of in ieder geval in crisishandelen, om het zo maar te zeggen. Maar het ging vooral om het structureren telkens weer, zodat alles op wieltjes bleef lopen. Ik ga het hier niet doen vanwege de tijd, maar je hebt nog het LOT-C. Nou, dat kent u ook. Er zijn heel veel instanties die een bepaalde rol hebben. We merkten toen we dat DG Covid hadden ingesteld, dat ook bedoeld was voor de lange termijn, dat dat niet ging werken als dat korte erdoorheen liep. Dat is dus toen weer losgemaakt.

De heer **Huidekooper**:

Wat ik probeer te begrijpen, is wat er dan precies niet werkte. We zien dat

het kabinet daarvoor een tijdje de reguliere besluitvormingsprocessen heeft gevolgd. We hebben vanochtend van de toenmalige minister Ollongren gehoord wat daar de voordelen van zijn, dat het ook niet goed kan zijn om zo lang met elkaar in een crisismodus te blijven, dat dat ook je blik vernauwt en dat de ruimte voor reflectie afneemt. We zien dat het kabinet daar ook een poging toe doet, maar kennelijk werkt dat niet. Kunt u zo concreet mogelijk aangeven waarom die NCTV dan toch weer terug wordt gevraagd? Wat ging er mis?

De heer **Grapperhaus**:

Nou, weet u, politiek ging het op de een of andere manier. Die MCC-19 heeft echt, in die anderhalf jaar dat ik erbij was, goed gewerkt. Daar vonden ook echt goede discussies plaats met deskundigen van het Sociaal en Cultureel Planbureau, het CPB en het Veiligheidsberaad, met iedereen erbij. Dus dat werkte. Maar wat niet werkte, was het laten draaien van de kortetermijnmachine en het verplaatsen naar een nieuw directoraat-generaal dat ook nog eens op de lange termijn gericht moest zijn. Als we het omgekeerde hadden gedaan, dus als we aan Aalbersberg en zijn mensen, hoe goed ik ze ook vind, hadden gevraagd of ze ook de lange termijn op zich zouden willen nemen, dan denk ik dat zij na drie maanden hadden gezegd: dat gaat niet werken. Ik denk dat een van de lessen die ik eruit heb meegekregen en die ik zou meegeven, is dat de lange termijn en de korte termijn moeten communiceren, maar dat die hun eigen weg moeten volgen, want anders ...

De heer **Huidekooper**:

Dus u zou dat in een volgende pandemie parallel organiseren?

De heer **Grapperhaus**:

Ik zou dat vanaf het begin parallel organiseren. In dit geval zou dat vanaf 2 of 3 maart 2020 zijn geweest, toen de crisisstructuur in werking trad. Dan zeg je voortaan: die treedt in werking voor de korte termijn en we hebben ook meteen een club die naar de lange termijn kijkt.

De heer **Huidekooper**:

Oké. U heeft dat duidelijk gemaakt. U noemde vooral een aantal praktische argumenten waarom het in uw beleving prettig was dat de NCTV weer aan het roer kwam te staan van de besluitvorming.

Dan zou ik nu even wat meer willen inzoomen op de normatieve kant. De crisisbestrijding duurde toen namelijk al langer. Het was toen duidelijk dat corona een langdurig karakter had. Mijn vraag zou ook zijn of het wenselijk is dat de NCTV zo'n centrale rol heeft in de besluitvorming.

De heer **Grapperhaus**:

Nou ja, "centrale rol in de besluitvorming" ...

De heer **Huidekooper**:

Het is een coördinerende rol.

De heer **Grapperhaus**:

Ja, een coördinerende rol. Het was namelijk echt niet zo – ik was er politiek verantwoordelijk voor, dus ik daar heb ik echt goed op gelet – dat Aalbersberg, of zijn waarnemer de heel enkele keer dat hij er niet was, in de besluitvorming meedeed. Ik zag ook dat een van de getuigen heeft gezegd: de crisis werd bepaald door Rutte, Grapperhaus, De Jonge en de NCTV. Dat is echt een misconceptie. Dat was echt een faciliterende rol om de machinerie goed te laten draaien. De NCTV kwam bijvoorbeeld met een presentatie over mogelijke alternatieven voor maatregelenpakketten als er weer een nieuwe ontwikkeling was, maar dat was heel erg te herleiden tot de input van het OMT, de input van het Sociaal en Cultureel Planbureau, de input van het CPB voor de economische component, de input van de politie en al die dingen. Maar daar zat niet bij dat de NCTV zei: wij vinden eigenlijk dat er dit moet gebeuren.

De heer **Huidekooper**:

Dat maakt u helder. Mijn vraag zou zijn of er niet ook een sturende werking uitgaat van het selecteren van maatregelen en het voorleggen van maatregelenpakketten, die vervolgens op zondag in het Catshuis werden behandeld. Ik gebruikte net de woorden "centrale rol".

De heer **Grapperhaus**:

"Coördinerende rol."

De heer **Huidekooper**:

U corrigeerde dat naar "coördinerend", maar is dit puur coördinerend?

De heer **Grapperhaus**:

U moet wel voor zich zien dat al de instanties die input leverden, of dat nou de politie is of het OMT, geen partijen zijn die zich laten welgevalen dat een ambtelijke instantie zegt: "We hebben dit gekregen. Weet je wat? We gaan dit doen." Als dat geselecteerd aan ons was voorgelegd, zou dat meteen de week erop zijn afgestraft. Dan zouden die instanties gezegd hebben "ja, maar wacht even ..." enzovoort.

De heer **Huidekooper**:

Dit raakt natuurlijk exact aan de wenselijkheid. Dat is de achtergrond van de vraag, natuurlijk.

De heer **Grapperhaus**:

Ja, de wenselijkheid. Ik vind het heel goed geweest dat er één zo'n coördinerende, neutrale instantie is geweest als in dit geval de NCTV. Die zorgde dat de machine op rolletjes liep. Daarnaast hebben ook wijzelf als kabinet er echt voor gewaakt dat het niet – hoe moet ik het zeggen? – het wekelijkse pakket van de NCTV was. Nee, die was er voor de coördinatie, en niet voor de beslissingen.

De heer **Huidekooper**:

Dat heeft u dan vanuit uw perspectief helder gemaakt. Dan zou ik even willen inzoomen op het Directoraat-Generaal Samenleving en COVID-19, dat u net al noemde. De heer Roscam Abbing is al meerdere keren aan de orde geweest en is hier ook te gast geweest. Hij is een hoge ambtenaar en mocht er vanaf het najaar van 2020 vanuit een werkplek op uw ministerie op toezien dat de bredere maatschappelijke effecten worden meegewogen in het kabinetsbeleid. U gaf al aan: dat was ook een wens van mij. Vindt u dat de heer Roscam Abbing is geslaagd in die taak?

De heer **Grapperhaus**:

Onder de omstandigheden vind ik dat hij echt heel goede dingen heeft weten te verwezenlijken. Het punt is dat ... Ook daar was dus in het begin een beetje het probleem: waar brengen we dat Directoraat-Generaal onder? Ik heb toen gezegd: zet het dan bij ons, bij JenV. Want ik vond wel dat dat Directoraat-Generaal een goede plek moest krijgen.

De heer **Huidekooper**:

Maar die plek was niet bij u.

De heer **Grapperhaus**:

Het eerste halfjaar of zo was ik er politiek voor verantwoordelijk.

De heer **Huidekooper**:

Ja, maar zeg maar in het voorjaar van 2021 wordt er versoepeld door het kabinet.

De heer **Grapperhaus**:

Nee, toen heb ik gezegd op een gegeven moment, omdat er ook allerlei shuffles in het kabinet waren, dat ik vond dat het niet meer bij ons moest zijn.

De heer **Huidekooper**:

U appt dan aan Aalbersberg, de Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid – ik citeer even: dat covid-dg moet echt zo snel mogelijk bij ons weg.

De heer **Grapperhaus**:

Ja, omdat ...

De heer **Huidekooper**:

U gaf net aan dat u op een gegeven moment aan de bel trok, dat u de maatschappelijke effecten belangrijk vond en dat u vond dat die steviger moesten meewegen in de besluitvorming van het kabinet. Hoe kan het dan dat u eigenlijk de aanjager daarvan, de ambtelijk aanjager, niet duldt op uw ministerie?

De heer **Grapperhaus**:

Het huis uitgooit.

De heer **Huidekooper**:

Hoe kan dat?

De heer **Grapperhaus**:

Nou, nog even terug. Ik stelde met Aalbersberg redelijk in het begin van de

crisis – in april of zo, of weet ik veel, maar in ieder geval in de eerste maanden – vast: er is een soort leemte, want er is in die crisisstructuur niet een orgaan, een vast orgaan, bij ons dat hiermee bezig is. Dat komt natuurlijk doordat de hele maatschappelijke effecten bij SZW zitten, maar ook bij VWS en ook bij – hoe heet het allemaal? – Infrastructuur. Die zitten op heel veel plekken. Maar goed, ik heb daarvoor gepleit en uiteindelijk is dat tot stand gebracht. Toen heb ik, toen het een beetje verweesd was – ik noem het maar zo – gezegd: zet het in ieder geval bij JenV. Maar het hoorde natuurlijk onderwerptechnisch niet in het justitie- en veiligheidsdomein. Daarom heb ik na een halfjaar gezegd: ik vind dat het nu wel echt terecht moet komen bij de ministeries die dit primair aangaat.

De heer **Huidekooper**:

Maar vond u dan de ...

De heer **Grapperhaus**:

Ook gewoon omdat ik qua politieke verantwoordelijkheid ... Schoof heeft mij – Dick Schoof, die was toen mijn sg – ook best een beetje streng toegesproken dat ik dat zo makkelijk naar JenV had laten komen. Die zei: dan word je ook politiek verantwoordelijk voor een aantal onderwerpen waar je zelf niet deskundig in bent – maar dat ben ik in heel veel dingen niet – maar waar we ook niet de ambtenaarlijke omgeving voor hebben.

De heer **Huidekooper**:

Vond u dan dat argument, dus dat dat dg eigenlijk niet op uw ministerie thuishoorde, zwaarder wegen dan dat de brede maatschappelijke effecten richting de besluitvorming kwamen?

De heer **Grapperhaus**:

Nou, inmiddels waren we een halfjaar verder of zoiets en ik vond toen wel: nu moet dit wel komen bij een of twee ministeries die ook echte aanknopingspunten hebben met die onderwerpen. Daar zat verder niks kwaaijs in. Het was gewoon: nu moeten we ook zorgen dat het op een goede plek aangesloten raakt.

De heer **Huidekooper**:

U schrijft in de richting van de heer Schoof en Aalbersberg in diezelfde conversatie ook: ik wil niet medeplichtig blijven aan dit dg.

De heer **Grapperhaus**:

Ja, omdat ik een beetje zoiets had van ...

De heer **Huidekooper**:

Welk delict werd er dan door dat dg gepleegd, zou ik bijna willen vragen.

De heer **Grapperhaus**:

Je kunt af en toe in een mail wat in overdrachtelijke zin en overigens ook in letterlijke woorden praten. Ik bedoelde ... Ik had het net over politieke verantwoordelijkheid. Ik had me er inmiddels wel zelf van overtuigd: dit zijn onderwerpen die van de twee toch al grote onderwerpen van mijn ministerie, justitie en veiligheid, gewoon losstaan, dus ik moet dat niet doen. Het zou ook een ... Laat ik het dan ook even positief formuleren: het was ook veel beter voor die langetermijnvisie.

De heer **Huidekooper**:

Maar had u, toen u dat appje stuurde, een idee waar die ambtenaar dan wel terecht kon als het DG bij u weg zou gaan?

De heer **Grapperhaus**:

Ja, ik dacht: het meest geschikt zou de hoek van de ministeries zijn die ik net noemde. Dat leek me heel erg logisch. Ik weet eerlijk gezegd niet eens meer wat er nu uiteindelijk gebeurd is, maar ... Nou ja, whatever.

De heer **Huidekooper**:

Oké. Dan tot slot nog het volgende. U noemde net ook de heer Schoof. Die was, naast inderdaad secretaris-generaal van uw ministerie, ook de voorzitter van de Ambtelijke Commissie Covid-19, ook wel de ACC-19. Hoe heeft u de meerwaarde van de ACC in uw corona-aanpak ervaren?

De heer **Grapperhaus**:

Ik vond dat zij veel rust brachten. Het waren de sg's van een aantal ministeries. Schoof werd voorzitter, omdat er bij AZ een wisseling van de sg was. Zoiets was het, geloof ik. Ik vond het heel goed dat de ACC, waarbij ook een aantal adviesorganen van buiten aansloten, niet politiek, maar telkens echt bestuurlijk en deskundig kritisch keek naar waar de ambtelijk-bestuurlijke samenwerking vanuit de bestaande organen op uitkwam. Zij

hadden daar een soort eindadvies over voordat het naar ons toe ging. Ik vond dat altijd ... Ik vond dat heel goed. Het bracht wat meer rust.

De heer **Huidekooper**:

Tot slot. Heeft u zo een voorbeeld dat u te binnen schiet van iets waar de ACC, waar u zo positief over bent, goed heeft gefunctioneerd in de corona-aanpak?

De heer **Grapperhaus**:

Ja, ik had er al een aantal aantekeningen van gemaakt, maar die heb ik niet hier in mijn boekje staan. Ze hebben echt een paar keer dat we bijvoorbeeld ... Een goed voorbeeld is de avondklok. Daar heb ik vorige keer uitgebreid over gesproken. Op een gegeven moment was er een gedachte dat de avondklok even zou worden uitgeschakeld rondom de verkiezingen. Ja, ik moet zeggen: daar neigde ik zelf ook wel naartoe, want je wil dat zo veel mogelijk mensen hun stem kunnen uitbrengen en niet worden geïntimideerd door bla, bla. Toen heeft de ACC wel laten zien dat zo'n soort aan-uiteffect niet goed zou zijn. Dit schiet me gewoon even als eerste voorbeeld te binnen. Er zijn er nog wel meer, maar dan moet ik echt even wat dieper nadenken.

De heer **Huidekooper**:

Dus in uw beleving heeft de ACC ook invloed kunnen hebben op de uiteindelijke politieke besluitvorming.

De heer **Grapperhaus**:

Ja. Reflectie, rust, regelmaat. Hoe was het ook alweer? Ja.

De heer **Huidekooper**:

Oké. Dank u wel voor uw antwoorden.

De **voorzitter**:

Collega Lammers, heeft u op dit onderwerp nog aanvullingen?

Mevrouw **Lammers**:

Nee, op dit onderwerp niet.

De **voorzitter**:

Ik heb nog één vraag, meneer Grapperhaus. Maakte het bieden van huisvesting aan het verweesde DG Samenleving en COVID-19 u ook direct politiek verantwoordelijk?

De heer **Grapperhaus**:

Ja, dat vond ik wel. Ik bedoel: elk ... De NCTV valt bijvoorbeeld onder Justitie en Veiligheid. De NCTV heeft in het verleden, ook voor mijn tijd als minister, bijvoorbeeld rondom MH17 – toen was overigens Dick Schoof de NCTV – ook voor andere ministeries enorm goed werk gedaan, maar toch blijft JenV verantwoordelijk. Ik vond dus ... Als het Directoraat-Generaal onder ons valt, gaan ze juist ook heel veel dingen doen voor anderen, maar wij zijn politiek verantwoordelijk. Ja, zo werkt het ook. Ik zou niet weten hoe het anders moet.

De **voorzitter**:

Oké. We zijn ruim anderhalf uur bezig in dit verhoor, dus ik stel voor dat we even gaan pauzeren voor vijftien minuten. Ik verzoek de bode om de getuige naar buiten te leiden.

(De heer Grapperhaus wordt naar buiten geleid door de bode.)

De **voorzitter**:

Ik schors de vergadering voor vijftien minuten.

De vergadering wordt van 15.37 uur tot 15.52 uur geschorst.

De **voorzitter**:

Ik heropen de vergadering. Aan de orde is een openbaar verhoor door de parlementaire enquêtecommissie Corona. Ik verzoek de griffier om de getuige naar binnen te leiden.

(De heer Grapperhaus wordt binnengeleid door de griffier.)

De **voorzitter**:

Meneer Grapperhaus, welkom terug bij het tweede deel van het tweede coronaverhoor met u. Voor het volgende onderwerp geef ik graag collega Lammers het woord.

Mevrouw **Lammers**:

Dank u wel, voorzitter. We willen het graag met u hebben, meneer Grapperhaus, over de organisatie van de crisisaanpak in het kabinet. De minister van Volksgezondheid en Welzijn, de minister voor Medische Zorg, de minister-president en uzelf als minister van Justitie en Veiligheid spelen een belangrijke rol in de besluitvorming. Kunt u ons kort uitleggen hoe u uw eigen rol binnen dit gezelschap zag?

De heer **Grapperhaus**:

Kort. Ehm ... Nou ja, er is dat instellingsbesluit van de crisisstructuur. Dat bepaalt dat de minister-president en de minister van Justitie en Veiligheid een rol hebben in de crisisaanpak, crisisbestrijding, al dan niet samen met een vakminister als het op het terrein van die vakminister ligt. De taak of de taken die ik als minister van Justitie en Veiligheid heb, liggen heel erg op het organiseren en verder managen van de crisisstructuur, op het bewaken van de grenzen van de rechtsstaat en verder ook op het hebben van inbreng in de beslissingen die er genomen gaan worden. Dat is even de formele beschrijving.

Die rol heb ik eigenlijk meteen opgepakt. In het begin was dat samen met minister-president Rutte en minister Bruins. Later werd dat anders. Toen is minister Bruins helaas uitgevallen en is Martin van Rijn tot minister beëdigd in zijn plaats en is ook minister De Jonge daarin aangeschoven omdat het gewoon zo'n grote crisis was dat er twee bewindslieden van dat ministerie bij betrokken waren.

Mevrouw **Lammers**:

Oké. Dat is ons duidelijk. Met dit gezelschap komt u, ook met andere betrokkenen, regelmatig bijeen in het Torentjes- en het Catshuisoverleg. De heer Aalbersberg noemde in zijn verhoor het Torentjesoverleg het operationele stuur op weg naar besluitvorming. Volgens de heer Rutte kwamen men in het Catshuis tot een soort oriëntatie waar je naartoe zou moeten gaan qua besluitvorming. Welk belang hechtte u aan deze informele overleggen bij de voorbereiding van de besluitvorming?

De heer **Grapperhaus**:

Ik zou nog willen toevoegen aan wat Aalbersberg erover zegt, dat het Torentjesoverleg ook een soort verslag doen van de uitvoering was. Wij

hadden namelijk ook gewoon de verantwoordelijkheid voor de uitvoering op de diverse onderdelen. Het Torentjesoverleg was inderdaad een soort operationele voorbereiding van waar ...

Mevrouw **Lammers**:

Ja, maar mijn vraag is even welk belang u hechtte aan die informele overleggen. We komen zo meteen nog terug op het Torentjesoverleg.

De heer **Grapperhaus**:

O, oké, prima. Nou, ik denk dat het heel verstandig was dat we vooral het Catshuisoverleg hadden waarin echt heel informeel van gedachten werd gewisseld, zodat iedereen goed gedachten kon vormen en vragen kon stellen. Ik heb ook gezien dat premier Rutte heeft gezegd: daar kun je ook je domste ideeën inbrengen. Dat is wel een waardeoordeel, dat het misschien door anderen als dom wordt gezien, maar je kon daar dus echt met alles komen. De deskundigen zaten daar ook bij. Dan had je ook echt een goede basis voor de besluitvorming die vervolgens met vrijwel hetzelfde gezelschap in de Ministeriële Commissie Crisisbestrijding plaatsvond. Ik heb het nu over de eerste vier maanden van de crisis. Maar daar begon u ook over. Daarna werd het anders.

Mevrouw **Lammers**:

Nou ja, volgens de heer Roscam Abbing was er in het Catshuis sprake van trechtersvorming. Hij zei ook dat er na zo'n overleg in negen van de tien gevallen een beeld was van waar het naartoe zou gaan. Herkent u dat?

De heer **Grapperhaus**:

Eh, ja. Negentien is wat overdreven. Ik denk acht van de tien gevallen. Ik denk dat het echt nog wel substantieel scheelde, de beroemde slok op een borrel, en dat er ook echt nog dingen een andere kant op gingen. Maar dat lag niet zozeer aan het Catshuis als wel aan dat het virus ineens een andere kant op meanderde of ontwikkelde.

Mevrouw **Lammers**:

En trechtersvorming, herkent u dat?

De heer **Grapperhaus**:

Nou ja, ik vond juist ... Ik deed zelf regelmatig nieuwe inzichten op van

collega's die niet in het Torentjesoverleg zaten. Ik heb u al beschreven dat ik soms ook terugkwam van het Veiligheidsberaad, dat pas anderhalve dag later was, met ook weer zoiets van: ja, maar burgemeesters komen met dit punt, dus moeten we dat niet anders doen? "Trechtersvorming" klinkt wel heel erg alsof het in staal gegoten uit het Catshuis kwam. Dat was zeker niet zo. Maar acht van de tien keer was het wel zo dat een heleboel dingen daar al goed in de steigers waren gezet.

Mevrouw **Lammers**:

Ja, want dan vinden er in mei 2020 versoepelingen plaats nadat Nederland voor het eerst in een lockdown is geweest. Volgens een terugkoppeling van het Catshuisoverleg van die maand wordt er gezegd dat de crisis "verslavend" is, en "sommigen willen ervan af omdat het coronabeleid zijn legitimiteit dreigt te verliezen". Herkent u zich daarin?

De heer **Grapperhaus**:

Nou, ik was niet een van die sommigen in ieder geval. Dat heb ik de vorige keer ook uitgelegd. Voor mij werd in ... Nou, ik weet het niet meer precies. Ik denk dat voor mij ergens na een week of twee duidelijk werd dat we er met vaccins in grote mate van af konden komen. In die meibijeenkomst – ik heb daar wat aantekeningen van – dacht ik nog: we moeten meer maatschappelijk dingen instellen en dergelijke. Ik ging er echt van uit dat het nog lang zou duren, maar als anderen dat ... Dat zijn anderen geweest in het kabinet? Dat zou kunnen.

Mevrouw **Lammers**:

Dit is een verslag van het Catshuisoverleg. Vond u het verslavend? Vond u de crisis verslavend?

De heer **Grapperhaus**:

Nou, nee. Ik vond het vreselijk. Ik bedoel ... Dat komt hier natuurlijk niet zo heel erg aan de orde, maar u moet zich wel het volgende realiseren. Ik was op dat moment volgens mij twee à tweeënhalf jaar minister. Ik was helemaal goed op gang met een aantal belangrijke – dat vond ik – beleidsmatige onderwerpen. Daar ging gewoon een streep doorheen. Dat kwam volledig tot stilstand. Ik vond het niet verslavend. Ik vond het echt verschrikkelijk.

Mevrouw **Lammers**:

Kunt u wel inzicht geven in wat daarmee bedoeld werd?

De heer **Grapperhaus**:

Dat zijn goede gesprekken geweest, met onder anderen burgemeester Halsema. Ik weet nog dat ik in de zomer van 2020 bij mij thuis een heel goed gesprek heb gehad over dat gevaar. Dat is iets anders dan dat je verslaafd raakt aan een, tja, bepaald soort ritme waarin je zit. We zijn erover begonnen, en er is wie er toekomt. Ik heb het er toen met haar goed over gehad. Tja, dat is dus iets ... Die soort verslaving, daar moet je heel erg voor waken. Maar in ieder geval waren we in mei, juni 2020 gewoon nog ... Ik wil niet zeggen wanhopig, want dat is weer overdreven, maar we zaten echt nog wel met die problematiek.

Mevrouw **Lammers**:

Hoe probeerde u dan van die verslaving af te komen?

De heer **Grapperhaus**:

Nee, die had ik dus niet, die verslaving.

Mevrouw **Lammers**:

Ik bedoel: hoe probeerde u uit die modus te komen?

De heer **Grapperhaus**:

Nou ja, die was er toen niet. Maar wat Halsema terecht zei, was dat je in dit soort situaties – daar had ze ook over gelezen – moet oppassen dat je niet langzaam overgaat van de noodzaak, die er is, naar een soort "ja, maar het is toch zo en we laten het allemaal zo". Dat hebben we in het kabinet ook een paar keer besproken en we hebben ook echt, naar ik hoop, daar goed voor gewaakt en ervoor gezorgd dat we daar met elkaar ook in het brede kabinet niet in terechtkwamen. Maar eerlijk gezegd, als je bedenkt dat je nog in het najaar van 2021 een enorme ervaring kreeg, terwijl het vaccinatiepercentage al zo hoog was ... Tja, we zijn dan in ieder geval niet aan die verslaving toegekomen.

Mevrouw **Lammers**:

Ja, want in de zomer van 2020 loopt het aantal besmettingen opnieuw op. U

mailt dan halverwege augustus naar de heer De Jonge dat het kabinet weer "in de Torentjesmodus dreigt te komen".

De heer **Grapperhaus**:

Ja.

Mevrouw **Lammers**:

Wat verstond u onder die "Torentjesmodus"?

De heer **Grapperhaus**:

Nou, ik was er zelf een van de pleitbezorgers voor geweest dat we met de collega's echt weer naar een breed overleg moesten, omdat je gewoon merkte dat je al drieënhalve maand ... We zijn met z'n allen als kabinet verantwoordelijk. We hebben toen op een gegeven moment de crisisstructuur afgeschaald, maar er was toch nog wel een beetje de tendens om alles iets te veel binnen de MCC voorbereid te hebben. Daar moesten we even mee oppassen.

Mevrouw **Lammers**:

Was het Torentjesoverleg een soort MCC geworden?

De heer **Grapperhaus**:

Nee, maar ik bedoelde daarmee te zeggen ... Ik overdreef het misschien, ik denk een beetje expres, om het goed over te laten komen. Ik bedoelde te zeggen: ho, ho, we moeten nu écht iedereen hierin betrekken. En dat is natuurlijk moeilijk, want het virus was er nog steeds en dan moet je toch elke vorm van inspraak en tegenspraak ruimte geven.

Mevrouw **Lammers**:

Ja. U schrijft in een e-mail aan de heer De Jonge ook over de Torentjesmodus: "Dan krijg je vanzelf dat een coalitiepartij kan afhaken." Kunt u dat nog nader uitleggen?

De heer **Grapperhaus**:

Ja. Nou ja, ik vond het vanaf het begin ongelukkig dat we daar met – wat was het? – één VVD-minister en twee CDA-ministers in die uitvoering zaten. Het was wel de uitvoering, hè. Dat moeten we ons even goed realiseren, want de besluitvorming lag bij de MCCb. Maar daar zaten we dus mee en

met de vierde die daarbij kwam ... Dat was overigens een uitstekende kerel, dat wel, maar het was beter geweest als ChristenUnie en D66 ook in dat kleine clubje zaten. Dat is natuurlijk logisch, want dan ben je ook echt met z'n vieren.

Mevrouw **Lammers**:

U zei net eigenlijk dat u brede betrokkenheid vanuit het kabinet en meer tegenspraak wilde. U zei net: D66 en de ChristenUnie zaten daar niet bij. Vond u dan dat die er op dat moment niet was?

De heer **Grapperhaus**:

Nee, maar ... De eerste maanden was het Torentjes, Catshuis, MCCb, met het Veiligheidsberaad en alles erbij. Dat was in ieder geval de drietrapsraket. In de MCCb zaten telkens acht, negen ministers, ook van D66 en ChristenUnie. Die zaten trouwens ook bij het Catshuis, maar toen we het anders gingen doen met de MCC, heb ik gezegd: we moeten er echt voor zorgen dat iedereen goed betrokken raakt en erbij komt. Anders heb je de kans dat een van de partijen zich te weinig betrokken, te weinig verantwoordelijk voelt. Dat is overigens wel voorkomen, vind ik; laat ik dat heel duidelijk zeggen.

Mevrouw **Lammers**:

Ja? Dat is niet gebeurd?

De heer **Grapperhaus**:

Nee, dat gebeurde niet, maar in de zomer van 2020, toen we nog aan het overschakelen waren, heb ik wel gezegd: oké, dat moeten we nu echt even doen. Het ging een beetje akela-achtig, maar ik vond het wel van belang.

Mevrouw **Lammers**:

Welke mogelijkheden zag u dan om mensen meer te betrekken bij het dagelijkse beleid tijdens de pandemie?

De heer **Grapperhaus**:

Natuurlijk door in die formele MCC-19 ook echt iedereen de kans te geven om zijn punten in te brengen, maar ook door informele overleggen. Uit mijn hoofd gezegd was aanwezigheid bij het Catshuis vanaf de zomer van 2020 in ieder geval een soort open invitation voor alle ministers.

Mevrouw **Lammers**:

Vond u de Ministeriële Commissie Covid-19 hiervoor een geschikt instrument?

De heer **Grapperhaus**:

Ja, ik vond dat heel goed, want daar kregen leden van het kabinet niet alleen de mogelijkheid om zelf inbreng te hebben, maar zagen ze ook de diverse vormen van deskundige inbreng, niet alleen van het Outbreak Management Team – hoewel ik uit sommige woorden de indruk krijg dat bij een aantal mensen die gedachte wel bestaat – maar ook van bijvoorbeeld ... Ik weet zeker dat professor Putters van het SCP daar zo ongeveer iedere keer de stand van zaken besprak, met de maatschappelijke ontwikkelingen. Als iedereen daarbij is, krijgen mensen een veel verdiepter beeld.

Mevrouw **Lammers**:

Wat was er eigenlijk de aanleiding voor dat u vond dat er bredere betrokkenheid en meer tegenspraak moesten zijn? Was dat iets wat u vanuit uzelf had bedacht of kwam dat doordat u geluiden hoorde dat die te weinig waren georganiseerd?

De heer **Grapperhaus**:

Dat moet ik echt ... Dan ga ik toch een beetje speculeren, want zoiets gaat vrij organisch, vind ik. Ik ga mezelf niet op de borst kloppen dat ik zo'n held ben in het kunnen hebben van tegenspraak, maar ...

Mevrouw **Lammers**:

Het kan zijn dat u bijvoorbeeld gesignaleerd heeft dat dat te weinig georganiseerd was.

De heer **Grapperhaus**:

Je bent drie maanden bezig. Ik zag bijvoorbeeld dat twee collega's op mijn ministerie een zware portefeuille hadden en er echt hun best voor deden om alles coronatechnisch in orde te maken. Voor hen was het best ... Neem bijvoorbeeld de achterstanden bij de rechtspraak en dergelijke, om goede afspraken te maken over hoe je dat nou kon inrichten. Dan zie je dat het toch vervelend is als je ver afstaat van of niet betrokken bent bij de crisisbesluitvorming.

Mevrouw **Lammers**:

Duurde het dan soms te lang volgens u voordat elke minister zijn of haar ei kwijt kon?

De heer **Grapperhaus**:

Nee, dit is de MCCb-tijd, hè, dus die eerste drie maanden. U vroeg namelijk: had u ergens een punt dat u vond dat er meer door moest komen? Nee, ik vond juist dat in de MCC iedereen de ruimte had – ook daarbuiten trouwens, hoor – om met z'n standpunten en afwijkende tegenspraak te komen.

Mevrouw **Lammers**:

Ik ben even benieuwd hoe u erop bent gekomen dat er een bredere betrokkenheid vanuit het kabinet moest zijn en dat er meer tegenspraak georganiseerd moest worden.

De heer **Grapperhaus**:

We hebben het nu over, zal ik maar zeggen, mei, juni. Je merkte: we zijn nu al twee of drie maanden bezig in deze vaste modus. Ik merkte dat het voor mijn gevoel gewoon goed was om alle collega's er zo langzamerhand toch meer bij te betrekken. Dat was natuurlijk best een gok, want een MCC-19 met 25 of 24 bewindslieden, zeg ik uit mijn hoofd, is natuurlijk heel wat anders dan een MCCb met 8. Maar ja.

Mevrouw **Lammers**:

Hoe merkte u dan dat die collega's meer betrokken moesten worden?

De heer **Grapperhaus**:

Ik gaf u net het voorbeeld dat ik in mijn naaste ministeriële omgeving zag dat twee collega's, de een op het gebied van migratie en de ander op het gebied van rechtsbescherming, echt heel goed bezig waren om hun departementale organisaties goed te kunnen laten doorfunctioneren, maar doordat ze niet in het Catshuis of in de MCCb zaten, logischerwijs toch wat ver stonden van de ontwikkeling van gedachten en de daaruit voortvloeiende besluitvorming. Dat zie je. Dan denk je: we zijn nu tweeënhalve maand zo bezig. Tel ik goed? Van 15 maart tot en met eind mei, dus tweeënhalve maand. Toen begon bij mij en ook bij minister-president Rutte – misschien wel eerder bij hem; dat weet ik niet – en bij De Jonge ... We kregen allemaal het idee: we moeten het breder trekken.

Mevrouw **Lammers**:

Oké, dank u wel. Dan heb ik voor nu geen vragen meer.

De heer **Grapperhaus**:

Ik vind nog, als ik dat even mag zeggen ... Je kan het misschien niet altijd organiseren, maar voor een volgende crisis moet je toch proberen om na een eerst hele urgente tijd, te kijken of je alle politiek verantwoordelijken er na een tijd toch weer bij kunt betrekken. Ik denk dat dat heel goed is geweest.

Mevrouw **Lammers**:

Dank u wel voor de aanvulling.

De **voorzitter**:

Collega Huidekooper, heeft u op dit onderwerp nog aanvullingen?

De heer **Huidekooper**:

Ik heb geen aanvullingen.

De **voorzitter**:

Dan kunt u direct door.

De heer **Huidekooper**:

Dank, voorzitter. Ik wil het in komende blokje met u hebben over de samenwerking tussen de meest betrokken bewindspersonen. Meneer Grapperhaus, u legt gedurende de pandemie de vinger bij een aantal dynamieken die wij herkennen als mogelijke valkuilen uit de crisisliteratuur. Die zou ik ter inzicht en ook lering met het oog op een volgende pandemie met u willen bespreken.

Ik begin met de versoepelingen in mei 2020. U appt op dat moment naar de heer De Jonge dat u in het Catshuis wil spreken over sociaal-maatschappelijke onderwerpen. We raakten er eerder al aan. U schrijft: "We besteedden daar tot nu toe geen tijd aan." Premier Rutte heeft het onderwerp volgens u alweer doorgeschoven. U schrijft ook: "Ik ga niet in m'n eentje aan dat paard trekken." Kunt u ons meenemen in welke zorg onder dat bericht lag?

De heer **Grapperhaus**:

Ja. Dan vertaal ik het bericht, dat ook weer een beetje in beeldende taal is, naar wat ik vond. Ik vond het een echt belangrijk onderwerp. Ik begreep heel goed dat de prioriteiten absoluut lagen op het punt van de covidbestrijding en het maken van de goede afwegingen daarin. Maar hier was ik – je kunt het niet anders duiden – vrij fanatiek mee bezig. "Dit moet ook goed op de agenda komen." Ik schreef op dat moment aan Hugo: ik vind dat jij dat ook mag uitdragen. Dat is eigenlijk wat ik zeg. "Ik ga niet in mijn eentje aan dat paard trekken."

De heer **Huidekooper**:

Heeft u dat ook besproken met de heer Rutte?

De heer **Grapperhaus**:

Ja, wij hebben dat zeker besproken. Laat ik dat maar meteen zeggen: wij hadden vaak goede gesprekken, maar we hadden ook weleens hele stevige gesprekken. In zo'n harde crisis ...

De heer **Huidekooper**:

Dit was een stevig gesprek?

De heer **Grapperhaus**:

We hebben begin mei ... Het ging niet over dit onderwerp, maar we hebben – dat weet ik gewoon uit mijn hoofd; het spijt me! – op 4 mei 2020 wel echt een heel stevig gesprek gehad. Daar is ook alles goed uitgesproken. Zo gaat dat dan. Dat gebeurde af en toe weleens. Dit is een week of drie later. Hier had ik zoiets van: als ik dat in mijn eentje steeds maar naar voren blijf brengen, dan word ik – daar zijn namen voor – de zeurpiet van het stel. Daar zei ik: dat moet niet gebeuren.

De heer **Huidekooper**:

U heeft dit dus wel besproken met de heer Rutte, gaf u net aan. Is de heer Rutte vervolgens dingen anders gaan doen, naar aanleiding van uw oproep?

De heer **Grapperhaus**:

Jazeker. Ik denk dat hier ... Laat ik vooropstellen dat succes vele vaders heeft. Dit is een van de dingen die eraan heeft bijgedragen dat we uiteindelijk op dat DG Covid zijn gekomen. Ondertussen waren we ook al

vanaf begin mei betrokken bij die planbureaus. Dat was heel belangrijk bij onze advisering en onze vergaderingen en weet ik veel wat. Daar zijn echt wel dingen uit voortgekomen. Maar ik zeg: succes heeft vele vaders. Ik bedoel: daar werd echt door meer mensen zo over gedacht.

De heer **Huidekooper**:

Ja, want u sprak eerder over een "leemte". Een leemte wat betreft de maatschappelijke effecten, dat die in de besluitvorming onvoldoende stevig ter tafel ...

De heer **Grapperhaus**:

Nou, nee, ik heb uitgelegd dat dit al zat in al die grondrechtelijke afwegingen die door CZW, samen met de afdeling wetgeving van JenV – sorry voor alle afkortingen – heel erg grondig werden gedaan. Die kwamen bij ons terecht en dan konden wij daar zelf eventueel nog een afweging in maken. Dat gebeurde wel, maar het was meer om de maatschappelijke effecten ... Wat gaan we doen met jongeren die nu in de knel komen? Hoe gaan we die helpen? Ik wil u wel één ander voorbeeld geven. Uit de Corona Crime Change Monitor bleek dat huiselijk geweld enorm was afgenomen. We kregen er niet de vinger achter wat daarvan nou precies de oorzaak was. Dat waren dingen waarvan ik in ieder geval dacht: daar moeten we mee aan de slag. Dat kwam ook uit die werkgroep met mevrouw Halsema.

De heer **Huidekooper**:

Ja, en u vond ook dat vervolgens, als u dat soort inbrengen deed, de rest van het kabinet daar ook ontvankelijk voor was, en dat dat dus ook leidde tot wijzigingen in de aanpak.

De heer **Grapperhaus**:

Zeker, zeker, zeker.

De heer **Huidekooper**:

Oké. Dan is dat duidelijk.

Op een gegeven moment zien we dat u wat zorgen deelt over het gedrag van uw collega's. Zo in het najaar van 2020 gaat Nederland stapsgewijs voor de tweede keer in lockdown. Uit onze stukken blijkt dat u in die periode intern meermaals uw onvrede erover uitte dat minister De Jonge te veel naar zich

toe zou trekken. U zou, in uw woorden, hebben "teruggeduwd", en hebben geprobeerd om dingen over te nemen van minister De Jonge. Wat bedoelde u toen met "terugduwen"?

De heer **Grapperhaus**:

Nou, daar hebben we over gesproken. Ik vond dat ook echt verstandig. Hij was daar overigens ook eh ...

De heer **Huidekooper**:

Ik wil eerst even weten wat u daar precies mee bedoelde.

De heer **Grapperhaus**:

Dat je iemand daar rechtstreeks op aanspreekt en zegt: dit moeten we echt anders organiseren.

De heer **Huidekooper**:

En welke reactie kreeg u toen?

De heer **Grapperhaus**:

Dat wilde ik zeggen: daar hebben we goed over gesproken. Daar hebben we misschien wel een paar gesprekken over gehad. Er zijn vanaf dat moment ook wel wat dingen anders gaan lopen.

De heer **Huidekooper**:

Zoals?

De heer **Grapperhaus**:

Ja ... Daar heb ik me eigenlijk, letterlijk, niet zo op voorbereid. Maar ik weet niet ... Misschien dat de NCTV daar toen ook iets over zei. Die zei misschien: laat bepaalde dingen qua de coördinatie van die structuur nou echt bij de NCTV; ga dat niet naar je toetrekken. Dat wil je ook niet, zeg ik ter zijner verdediging, omdat ... Zoals ik uiteindelijk niet was berekend op zo'n DG Covid-19 qua omgeving, heeft VWS niet zo'n structuur van allemaal veiligheidsmensen die heel goed een crisisstructuur kunnen opzetten.

De heer **Huidekooper**:

Want u heeft dan aangegeven ... U waarschuwt minister De Jonge dan op

verschillende momenten omdat u van mening bent dat hij te veel naar zich toe trekt.

De heer **Grapperhaus**:

Dat hij te veel hooi op zijn vork neemt, ja.

De heer **Huidekooper**:

Waarom vond u het nodig dat dingen werden overgenomen?

De heer **Grapperhaus**:

Omdat het ... Kort gezegd om drie redenen. Eén – dit heb ik ook ergens geschreven – dan ga je de politiek veel te veel op je dak krijgen Dat is op een gegeven moment ... Ik bedoel, die twee mannen stonden al elke week te debatteren. Dat was een slopende toestand. Dus je krijgt nóg meer politiek op je dak. Dat is één. Twee. Wat ik u net zei, herhaal ik. VWS trok dingen naar zich toe waarvan ik gewoon eerlijk zei: dat kunnen wij bij JenV gewoon beter, dus laat ons dat nou doen. Het derde ben ik even kwijt, maar daar kom ik misschien nog op.

De heer **Huidekooper**:

Stond minister De Jonge er ook voor open om dingen te laten overnemen?

De heer **Grapperhaus**:

Zeker, zeker. Zeker. Het kwam niet voort uit verkeerde intenties, maar zo groeit het natuurlijk af en toe in zo'n crisis.

De heer **Huidekooper**:

Ja. Uit een appconversatie met collega-minister Wiebes van eind 2020 blijkt dat u zich tijdens een ministerieel overleg enorm ergerde. U schrijft op dat moment: "Mp en min VWS luisteren niet." Daarmee bedoelt u de minister-president en de minister van Volksgezondheid. De heer Wiebes appte aan u terug: "Ze zijn doodmoe en staan niet meer open voor signalen van wie dan ook." Hoe verklaart u dat de premier en de minister van VWS op dat moment niet luisterden?

De heer **Grapperhaus**:

Ehm ... Ik denk echt ... Dit was volgens mij vlak voor het kerstreces. Nou zeg ik niet dat dat alles oplost, maar ik denk ook echt dat moeheid daarbij heel

erg een rol speelde. Ik weet dat de NCTV op een gegeven moment in de zomer gesuggereerd heeft om een soort dubbele bezetting met ambtenaren te hebben. Het lastige is dat dat met politici niet gaat werken. Dat accepteert uw Kamer eenvoudigweg niet. Ik denk dat dat hier op dat moment wel speelde. Uiteindelijk kan je de dingen – dat vind ik dan wel weer het goede – omdat je in zo'n MCC-19 met elkaar zit en je dat ziet gebeuren, ook weer corrigeren in de informele kanalen. Ik durf er wel mijn hand voor in het vuur te steken dat dat steeds ... De zorg respectievelijk het ongenoegen dat ik daar uit, heb ik daarna in ieder geval inhoudelijk, met de dingen waar het om ging, kunnen rechtzetten en oplossen.

De heer **Huidekooper**:

Dus als ik u goed begrijp, speelde op dat moment vermoeidheid en was het uw zorg dat de personen in kwestie daardoor niet meer voldoende openstonden voor signalen van andere bewindspersonen.

De heer **Grapperhaus**:

Nou ja, op dat moment even, maar we hebben ze, juist omdat Wiebes, ik en wel meer mensen dat een beetje signaleerden, daar ook echt informeel goed op aangesproken. We hebben gezegd: we moeten echt even goed opletten dat we nu allemaal even bij de les blijven. Ik kan me dit herinneren. Dit was niet lang voor het kerstreces. U kunt zich ook herinneren dat het toeslagenrapport er rond die tijd ook nog bij kwam. Dat moeten we niet vergeten. Velen van ons hadden ook gewoon nog een heel volle workload met andere dingen. Ik denk dat dat ook ... Er zijn nog best een paar momenten geweest waarop ik de collega's daarop aansprak.

De heer **Huidekooper**:

En u vond wel een luisterend oor als u dat soort zorgen uitte?

De heer **Grapperhaus**:

Ja, absoluut. Absoluut. Ik vond ze daar allebei zeer ontvankelijk in. Premier Rutte was wat dat betreft ook echt iemand die – hoe moet ik het nou zeggen? – zorgen of aanwijzingen echt serieus en ter harte nam. Hij was niet een soort autocraat.

De heer **Huidekooper**:

Ja. U heeft die vermoeidheid duidelijk beschreven. Ik denk dat velen zich er

een voorstelling bij kunnen maken dat er in die periode keihard gewerkt is. U koppelde dat er wel aan dat ze niet meer open zouden staan voor signalen. Welke zorg lag daaronder en voor welke signalen stonden ze niet meer open?

De heer **Grapperhaus**:

Ja, maar dit is een momentopname, hè. We zitten daar dus in een discussie. Ik weet niet precies ... Welke datum is dit? Het kan namelijk best zijn geweest dat het over de ...

De heer **Huidekooper**:

Dit is eind 2020, inderdaad vlak voor het kerstreces.

De heer **Grapperhaus**:

Ja, maar welk ... Ik weet dat ik met Wiebes bijvoorbeeld ergens op 15, 16 december bezig was met de niet-essentiële winkels.

De heer **Huidekooper**:

Op 22 december is deze conversatie.

De heer **Grapperhaus**:

Ja, dus iets daarna. Ik bedoel: er zaten af en toe dit soort discussies in. Dit is een momentopname, waarbij je zegt: wacht even; we moeten ze even bij de les trekken. Wiebes – ik trouwens ook – had heel goed direct contact met Rutte. Ik had dat ook met De Jonge, dus dan ga je dat meteen na afloop met elkaar bespreken. Je belt elkaar of je gaat even zitten.

De heer **Huidekooper**:

In diezelfde appconversatie met de heer Wiebes schrijft u ook: "Ik mis reflectie. Het is allemaal hup, hup, hup."

De heer **Grapperhaus**:

Ja. Ik ... Ik moet erover nadenken.

De heer **Huidekooper**:

Was er voldoende ruimte voor reflectie gedurende de pandemie?

De heer **Grapperhaus**:

Toen was dat eventjes niet zo in ieder geval. Ik zou het heel akelig vinden als

ik ongeveer elke twee MCC's dit soort dingen schreef. Maar dit is eind 2020. Daar moeten we ook niet van weglopen. Dat is ook iets voor hoe je dat in de toekomst gaat doen. Je merkte gewoon echt dat bij ons de accu's leeg waren, bijna leeg.

De heer **Huidekooper**:

U zei net dat er toen onvoldoende ruimte was voor reflectie. Betekent dat: later wel? Of verbeterde dat niet?

De heer **Grapperhaus**:

Meteen wel. Ik vind al ... Ik kan me herinneren dat ik ze daar, toen overigens voorzichtig en rustig – zoals ik u zei, heb ik ook weleens wat stevigere gesprekken gehad – op aansprak en dat ze daarvoor openstonden. Het wordt pas echt lastig als je tegen iemand zegt dat die niet tegen kritiek kan en diegene dan zegt: nietes. Dan wordt het heel ingewikkeld. Maar als die ervoor openstaat en rustig gaat zitten, dan ... Die verhoudingen waren, misschien ook wel door de crisis, echt wel heel erg goed gegroeid in het kabinet.

De heer **Huidekooper**:

Bewindspersonen stonden – dat zien we terug en dat beschreef u ook – lange tijd onder hoge druk. Was er nog wel de mentale ruimte en was er de cultuur binnen het kabinet om dit soort zaken bespreekbaar te maken en goed op te volgen?

De heer **Grapperhaus**:

Ja. Ik herhaal wat Koolmees ook eerder heeft gezegd. Af en toe vervloek je binnenskamers weleens wat er gebeurt of weet ik weel veel wat, maar we hadden nog zeker de energie en de goede verstandhoudingen om zodra we elkaar weer spraken gewoon weer goed zakelijk en persoonlijk met elkaar op te trekken.

De heer **Huidekooper**:

Begin 2021, dus iets later in de tijd, appt u naar een collega-minister dat de heer Rutte zich naar uw mening autocratischer gedraagt. Kunt u toelichten wat u daarmee bedoelde?

De heer **Grapperhaus**:

Nou, ik denk dat het toen ook ... Ik weet niet wat dat voor gelegenheid was, maar dat was ook voor mij echt heel even ... Ik zeg heel eerlijk dat die maanden, januari, februari, voor mij – dat heeft u de vorige keer gemerkt – het zwaarst waren. We weten waarom.

De heer **Huidekooper**:

Dus welke zorg lag daaronder? Dat is mij nog niet helder.

De heer **Grapperhaus**:

Nou ja, mij ook niet, eerlijk gezegd. Het kan ook aan mij gelegen hebben, namelijk dat ik te gevoelig was op dat moment.

De heer **Huidekooper**:

Heeft u op enig moment met de heer Rutte gesproken over zijn leiderschapsstijl?

De heer **Grapperhaus**:

Nou, we hebben regelmatig, ook voor corona ... Bij kleinere crises waarin we samen optrokken, zaten wij iedere keer in die motor met zijspan, zoals bij de Utrechtse tramcrisis, als u die zich nog kunt herinneren. Ik geloof dat dat de enige keer was dat een deel van Nederland in alarmcode 5 van de NCTV is gegaan. Dan kom je elkaar tegen, maak je dingen mee en heb je ook wat meer credit naar elkaar toe om af en toe eens een stevig gesprek te hebben. Ik heb in die ... Hij stelde dat ... Nou, ik weet niet of hij het ter plekke op prijs stelde, maar na afloop waren we daar altijd goed over. Hij heeft mij ook weleens stevig toegesproken.

De heer **Huidekooper**:

Wat vond u autocratisch?

De heer **Grapperhaus**:

Nee, maar ik weet niet of ik daar iets ... Dat zou ik echt niet weten. Want u maakt nu van iets wat ik in een appje zeg ... Ik zal nog wel vaker af en toe eens een keer iets van ontevredenheid geuit hebben. Misschien besliste hij naar mijn gevoel op dat moment iets te makkelijk. Maar ik zeg nadrukkelijk: dat kan ook heel erg aan mij gelegen hebben, zeker in die periode. Ik zeg het niet om het te bagatelliseren, zo van: Rutte drukte nooit iets door.

Natuurlijk deed hij dat ook wel, maar er is in ieder geval geen litteken ontstaan.

De heer **Huidekooper**:

Duidelijk. Tot slot. Ik heb net met u gesproken over een aantal zorgen die u gedurende de coronapandemie heeft geuit en met collega's heeft besproken. Mijn conclusie is dat u veel klassieke crisisvalkuilen uit het boekje voor uw ogen zag afspelen. Denk aan uitputting bij sleutelspelers en niet meer openstaan voor andere signalen. U zag dus een aantal valkuilen die bekend zijn uit de crisisliteratuur, voor uw ogen gebeuren. Hoe zouden we kunnen voorkomen dat we daar in een volgende pandemie in lopen?

De heer **Grapperhaus**:

Dan moeten we Mark Rutte terughalen als premier. Nee, de huidige premier is ook prima. Sorry. Maar ik denk dat democratie en leiderschap hierin echt de twee cruciale punten zijn. Democratie betekent dat je hardop dingen aan elkaar kunt voorleggen of dat je kunt zeggen: hier loop ik van weg. Je moet het gesprek met elkaar blijven aangaan over een onderwerp, als je daar niet uit bent. Leiderschap betekent dat op een gegeven moment iemand zegt: luister, we moeten nu echt wel op die manier door. Als alle stemmen in een vergadering blijven staken, heeft de voorzitter de doorslaggevende stem.

De heer **Huidekooper**:

U ziet het dus als een taak van de leider van de ploeg, van de minister-president?

De heer **Grapperhaus**:

En als het functioneren van de democratie. Ik vind – ik draag dat nog altijd uit – dat onze democratie nog steeds heel erg overeind staat en goed werkt. Die uitputting was eind 2020, denk ik ... Nou, "uitputting" is overdreven, maar er waren echt wel een paar mensen behoorlijk moe. Ik was het zelf ongeveer eind januari, begin februari '21. Dat had heel veel met dingen van de avondklok te maken. Als je goed leiderschap en een goede democratie hebt, kun je elkaar daarvoor beschermen. Dan kun je de ander – het klinkt een beetje welzijnswerkachtig – er niet alleen op aanspreken, maar ook in steunen. Ik geloof er echt niet in dat je een mechanisme kunt inbouwen dat inhoudt dat mensen in zo'n situatie in een soort roulatie of vervanging ... Dat gaat niet werken.

De heer **Huidekooper**:

We zitten hier inderdaad ook om te leren, om te bekijken hoe we dit soort valkuilen kunnen voorkomen voor een volgende pandemie. U antwoordt daarop dat u er niet in gelooft dat daar een magische formule voor is.

De heer **Grapperhaus**:

Houd de democratie overeind. Er zaten in het kabinet echt een paar mensen, onder wie mevrouw Schouten, die bezorgd waren om ons welzijn.

De heer **Huidekooper**:

Ik heb uw antwoord gehoord. Dank u wel.

De **voorzitter**:

Collega Huidekooper, voor aanvullingen.

Mevrouw **Lammers**:

"Lammers" bedoelt u, denk ik.

De **voorzitter**:

Lammers, excuus.

Mevrouw **Lammers**:

Ja, ik heb aanvullingen. U heeft in een appbericht gezegd dat u vond dat er te weinig gesproken werd over sociaal-maatschappelijke aspecten van het coronabeleid. U zei eerder op een vraag van mijn collega dat u zich politiek verantwoordelijk voelde voor het directoraat-generaal. Vond u destijds al dat er te weinig gewicht werd gegeven aan die sociaal-maatschappelijke aspecten? Zag u eigenlijk al in dat dit op een later moment misschien tot schade zou kunnen leiden? Zei u daarom dat u daar niet aan medeplichtig wilde zijn?

De heer **Grapperhaus**:

Ehm ... Die sociaal-maatschappelijke aspecten werden in de grondwetafwegingen steeds heel expliciet meegenomen. Ik merkte dat er geen langetermijngedachte was, zo van: wat gaat dit straks betekenen en wat gaan we doen voor jongeren die nu bij wijze van spreken aan het kortste eind trekken ten faveure van de kwetsbaren of de ouderen? Daarom vond ik, zoals ik eerder met u besprek, die leemte ... De NCTV en ook anderen waren

daar niet voor. Een van de zaken die daaruit voort zijn gekomen, is dat DG COVID-19. Om de volgorde even goed vast te houden: ik heb dat naar mijn ministerie getrokken omdat er bij niemand een huis was voor dat DG. Toen zei ik: zet het dan bij mij neer. Ik heb driekwart jaar later gezegd: het werkt niet goed als het bij mij zit, omdat het geen goede inbedding heeft; ik denk dat dat het woord is. Ik vind dat ...

Mevrouw **Lammers**:

Maar dat u al zag dat er te weinig aandacht werd besteed aan die sociaal-maatschappelijke aspecten was dus geen aanleiding voor uw uitspraak dat u daar niet medeplichtig aan wilde zijn?

De heer **Grapperhaus**:

Nee, want dat is een jaar later.

Mevrouw **Lammers**:

Oké. Ga door.

De heer **Grapperhaus**:

Ik heb de data hier precies. Op 25 april 2020 vraag ik in het Catshuis aandacht voor al die kwetsbare groepen. Daar bedoel ik dan dit soort dingen mee. Op 20 mei 2020, denk ik, schrijf ik daarover aan De Jonge: "Ik ga niet in mijn eentje aan het paard trekken." Maar dat is in 2020. Dat DG, dat directoraat-generaal, is er ergens in augustus gekomen en in maart, april of mei 2021 – daar moet ik even van af zijn – zeg ik in een wisseling met Schoof en Aalbersberg: dat moet niet bij ons blijven; daar wil ik in overdrachtelijke zin niet medeplichtig aan worden.

Mevrouw **Lammers**:

Oké, duidelijk.

De heer **Grapperhaus**:

Dat is een jaar later.

Mevrouw **Lammers**:

Nog iets anders is mij niet duidelijk geworden. Uit onze stukken blijkt dat u meermaals uw onvrede heeft geuit over het punt dat minister De Jonge te veel naar zich toe trekt. U zei dat u daar kritische gesprekken over heeft

gevoerd. Werden er naar aanleiding van die kritische gesprekken dingen, taken overgenomen van minister De Jonge?

De heer **Grapperhaus**:

Ik wil ook een beetje een lans voor hem breken. Hij stond met Rutte in de Kamer. Dan moest hij toezeggingen aan de Kamer doen waarvan Aalbersberg en ik zeiden: "Weet je, je hebt toezeggingen gedaan op het werkterrein van de NCTV. Dat is niet erg, maar trek dat nou niet naar je toe. Laat dat daar liggen." Dan ging het heel veel over dingen die betrekking hadden op ...

Mevrouw **Lammers**:

Zoals?

De heer **Grapperhaus**:

... de crisiscoördinatie en de uitvoering.

Mevrouw **Lammers**:

Kunt u een voorbeeld geven?

De heer **Grapperhaus**:

Tja, ik zei eerder al tegen uw collega Huidekooper dat ik me daar eerlijk gezegd niet helemaal op voorbereid heb. Die moeten wel in de stukken uit november, december te vinden zijn. Een ander voorbeeld is dat ik – maar dat was al eerder – op een gegeven moment ook heb gezegd: laat mij maar met veel branches praten over wat hun overkomt en wat ze aan voorstellen voor spatschermen en weet ik veel wat voor regels hebben. Ik heb zelfs met de hetebalonnenindustrie gesproken, omdat ik zei: dat moet je niet allemaal op je bord nemen; dat is gewoon te veel.

Mevrouw **Lammers**:

U zei net ook dat het ministerie van Justitie en Veiligheid sommige dingen beter had kunnen doen. Welke waren dat dan?

De heer **Grapperhaus**:

Nee, wij konden dingen beter. Sommige dingen kun je beter bij ... Dat is even een compliment aan mijn ambtenaren, niet aan mij. Die zijn echt heel erg geordend en georganiseerd in dit soort structuren, zeker de veiligheidsmensen. Justitiemensen ook, zeg ik voordat ik iemand tekortdoe.

Mevrouw **Lammers**:

Oké, duidelijk. Dan heb ik nog één punt. U zei net: de heer Rutte drukte weleens dingen door. Kunt u een voorbeeld geven van wat hij dan doordrukte?

De heer **Grapperhaus**:

Naar mij toe heeft hij bijvoorbeeld ... Daar heeft u het ook met Henk van Essen over gehad. Ik heb een paar keer behoorlijk zitten trekken aan voorrang voor de politie bij dingen als vaccinatie en beschermingsmiddelen en dergelijke. Dan zei Mark Rutte weleens: "Nou is het mooi. Ik heb de argumenten aangehoord. Dat gaan we niet doen." Ja, ik ehm ... Ik vond hem als leider heel goed.

Mevrouw **Lammers**:

Toch zegt u in een appbericht naar minister Bijleveld: Rutte begint echt fouten te maken.

De heer **Grapperhaus**:

Ja, natuurlijk maakte hij ook fouten. Ik ook trouwens, vanaf dag één.

Mevrouw **Lammers**:

Kunt u eens een voorbeeld noemen van zo'n fout?

De heer **Grapperhaus**:

Het begon, geloof ik, al met die eerste persconferentie, toen hij Van Dissel na afloop een hand gaf, en er zijn er echt wel meer geweest. Maar weet u, u moet zich even realiseren: wij zaten zeven dagen per week bij elkaar. We werkten enorm veel samen. Dan heb ik het niet eens over alle telefoontoestanden. Ook tijdens de korte, zeer korte, vakanties die we dan namen, van een week of zo, ging het gewoon door. Je bent voortdurend met elkaar bezig. Ik kan niet ontkennen dat ik af en toe weleens tegen iemand – en misschien vindt u nog wel meer – heb gezegd "pff, kan het even minder?" of weet ik veel wat. Maar ja, dat zul je in elke werkrelatie, ook in een crisis, af en toe hebben, zeg ik heel eerlijk. Ik kijk er ook niet zo op terug, maar ik heb toen ook geen momenten gehad dat ik dacht: hier zijn echt de verkeerde belangen gediend of geschonden of weet ik veel wat.

Mevrouw **Lammers**:

Als u nu terugkijkt, heeft u dan nog meer voorbeelden waarvan u zegt: nou, die had het ministerie van Justitie en Veiligheid eigenlijk ook wel kunnen overnemen?

De heer **Grapperhaus**:

Liever niet, want wij hadden ook nog ... U heeft gisteren of eergisteren ook gezien wat voor ellende in Nederland speelt. Dat zit allemaal bij Justitie en Veiligheid. Ik ben het op een gegeven moment ook ergens weer tegengekomen. Toen de Tweede Kamer weer in werking ging, had ik acht weken achter elkaar een mondelinge vraag. Ik heb Voorzitter Arib gebeld en gezegd: kun je dat alsjeblieft een keer niet doen, want dat komt er allemaal bij. Dus het is niet zo dat ... En dat zijn ook allemaal mijn mensen, hè. Dat zijn ze niet meer, maar de mensen die toen op mijn departementen werkten en daar nog steeds werken, moesten dat allemaal voorbereiden en regelen. Het was misschien verstandig, zodat dat DG Covid een plek had, maar mijn ambtenaren hielden mij wel de spiegel voor: je trekt nog meer naar je toe. Het is dus niet zo dat ik terugkijkend denk: hè, ja ... Dat moeten we niet doen. Bovendien vind ik het ook heel goed ingedeeld in Nederland.

Mevrouw **Lammers**:

Oké. Dank u wel.

De **voorzitter**:

Ik ben nog nieuwsgierig naar 4 mei, naar uw discussie met de minister-president. Ik hoef niet een hele uiteenzetting te horen, maar alleen het onderwerp. Waar ging die discussie over?

De heer **Grapperhaus**:

Die ging over waar ik het eerder ook met uw collega Huidekooper over had. Dit was natuurlijk midden in het hoogtepunt van de crisis. In die periode zei ik: "Luister, soms gebeuren er te veel dingen tegelijk. We moeten elkaar heel goed op de hoogte houden en elkaar bij alles blijven betrekken." Want hoe je het ook wendt of keert, wij vieren, met Martin van Rijn en later Tamara van Ark, moesten overal onder onze onderdelen handtekeningen zetten. We waren verantwoordelijk voor de uitvoering, maar ook voor de inhoud.

De **voorzitter**:

Oké, ja.

De heer **Grapperhaus**:

Ik vond toen, weet ik nog ... Ik zei: nou moeten we toch wel even ... Daar hebben we goed over gesproken.

De **voorzitter**:

Voelde u zich gepasseerd op dat moment?

De heer **Grapperhaus**:

Ehm ... Nee, maar ik vond wel dat er ... We moesten er met z'n allen beter goed bij blijven. Als je met zo'n klein clubje zo tot elkaar veroordeeld bent, moet je aan de ene kant zorgen dat je de anderen die er niet bij zijn, goed de ruimte laat. Daarom zei ik vorige keer ook – daar reageerde u terecht op – dat ik in het Catshuis in de discussies vaak niet een enorme rol nam, omdat ik dacht: ik heb al een kennisvoorsprong, dus laat ik nou niet ook ... Maar als je in zo'n klein clubje zit, is het gewoon heel belangrijk dat je elkaar af en toe heel erg bij les houdt. Dat is helemaal niet erg.

De **voorzitter**:

Helder.

De heer **Grapperhaus**:

Dat is bij mij ook weleens gebeurd.

De **voorzitter**:

Ja. Dan gaan we naar het volgende onderwerp. Daarvoor geef ik collega Lammers het woord.

Mevrouw **Lammers**:

Dank u wel, voorzitter. Dan willen we nu met u verder spreken over de verhoudingen tussen de bewindspersonen. Uit berichten die wij net bespraken, blijkt dat er tijdens de pandemie soms onenigheid ontstaat tussen u en de heer De Jonge. Toch appt u eind 2020, vlak voor de aankondiging van een volledige lockdown, het volgende naar hem: "We moeten een dezer dagen rustig ergens overleggen hoe we met z'n tweeën

hergroeperen ten opzichte van de anderen qua covid." Waarom was dit hergroeperen nodig?

De heer **Grapperhaus**:

Omdat ... Wat ik me daarvan kan herinneren ... Het was ook rond die tijd dat ik signaleerde dat er wel veel moeite was. Omdat ik vond: we moeten echt ... Wij krijgen als eerste dat OMT-advies. Wij zitten in dat Torentjesoverleg. Dan ben je het naar de anderen verplicht om met een helder verhaal te komen, waar nog steeds iedereen op kan schieten of z'n commentaar op kan hebben. Je moet ook onderling zorgen dat je dingen van tevoren goed hebt staan, want anders is het voor de rest van de groep heel verwarrend. Als wij ... Je mag af en toe best wel verschillende standpunten hebben, maar als wij in het Catshuis met z'n vieren, Van Ark, Rutte, De Jonge en ik, komen en het schiet tussen ons vieren alle kanten op, dan is dat gewoon niet goed.

Mevrouw **Lammers**:

Maar u zegt "met z'n tweeën hergroeperen".

De heer **Grapperhaus**:

Ja, nou, dat is dan misschien omdat ik in eerste instantie ... wij natuurlijk echt gewoon met z'n tweeën de meest uitvoerenden waren. Maar ik vond dat we eigenlijk gewoon moesten zorgen dat we met elkaar in het nieuwe jaar weer de energie erin moesten hebben. Dat is het vooral.

Mevrouw **Lammers**:

Hoe zag dat dan in de praktijk eruit?

De heer **Grapperhaus**:

Ehm ...

Mevrouw **Lammers**:

U zegt net ... Misschien is dat al het antwoord op de vraag. U zegt net: wij gingen dat van tevoren bespreken zodat wij in bijvoorbeeld het Catshuis geen discussie meer hadden.

De heer **Grapperhaus**:

Nee, ja, nee, dat we niet in het Catshuis elkaar gingen afvallen of weet ik

veel wat, terwijl je nog best allebei over een ding verschillend kan denken. Ik vond het goed ...

Mevrouw **Lammers**:

Gebeurde dat ook nog?

De heer **Grapperhaus**:

Dat we verschillend dachten over dingen? Jazeker. Ik noemde net de voorrang van de vaccins bij de politie, wel een heel makkelijk voorbeeld. We hebben natuurlijk weleens verschillend over bepaalde dingen gedacht.

Mevrouw **Lammers**:

U zegt ook "ten opzichte van anderen". Wie waren dan die anderen?

De heer **Grapperhaus**:

Dat is de rest van het kabinet. Maar ja, ik denk dat u in het woord "hergroeperen" een soort militaire actie of zo hoort, of iets heel ergs, dat we iets gingen voorbereiden, "hun tegen de rest" of zo. Maar zo was het niet bedoeld. Het was echt ... Nee. Ik vond: we moeten weer even heel goed met elkaar bijpraten hoe we het nou allemaal zo soepel en goed mogelijk laten verlopen.

Mevrouw **Lammers**:

Wat betekende dat dan voor de verhouding tot de andere bewindspersonen in het kabinet?

De heer **Grapperhaus**:

Nou, dat ze gewoon van ons duidelijke ... goed beargumenteerde verhalen – of verhalen ... voorstellen – krijgen.

Mevrouw **Lammers**:

Merkte u ook dat critici van het coronabeleid zich binnen het kabinet gingen organiseren?

De heer **Grapperhaus**:

Poeh ... "Organiseren", zo van dat er een vast clubje mensen ontstond die met elkaar tegen waren: dat heb ik nooit zo gemerkt. Er waren wel ... Ik bedoel ... Je kunt overigens, vind ik, niet zeggen "er waren voor- en

tegenstanders". Dit virus – ik zei het al eerder – is een ramp die ons is opgedrongen en die we met z'n allen moesten oplossen. Je kon wel discussie hebben over "welke maatregelen?" En naarmate het langer duurde ging die discussie op een gegeven moment over "zijn maatregelen nog wel nodig?" Er waren natuurlijk ook wel ... Binnen het kabinet was er ook wel een enkeling die daar zo over dacht. Maar het was niet zo ... Ik geloof dat iedereen in het kabinet wel serieus nam dat het een verschrikkelijk virus was met allerlei schade.

Mevrouw **Lammers**:

Oké, dank u wel. Dan heb ik voor nu even geen vragen meer.

De **voorzitter**:

Collega Huidekooper, heeft u op dit onderwerp nog aanvullingen?

De heer **Huidekooper**:

Ja, ik heb één aanvulling, voorzitter. Die gaat over de omgang met critici, met tegendenkkracht. Was het tegendenken binnen het kabinet op enige wijze structureel georganiseerd?

De heer **Grapperhaus**:

Het tegendenken dat we van buiten het kabinet toelieten, werd wel echt gestimuleerd en georganiseerd. Op een gegeven moment hebben we ook dat Red Team ingezet. Nou goed, ik heb ook wel van een getuige gehoord dat die zei: maar er kwam weinig van onze adviezen terecht. Goed, daar blijf ik even buiten, want anders ga ik ook buiten mijn expertise. Ja, dat werd naar buiten toe gestimuleerd. Ik zei u: ik heb zelf ook echt veel branches – ik heb de hele lijst opgeschreven; daarop staan de horeca, de bioscoopbranche, de evenementenbranche, de grootwinkelbedrijven en de luchtballonnenbranche – opgezocht om hun verhalen te horen, te vragen wat er mogelijk is en dergelijke; dat werd georganiseerd door mijn ambtenaren. In het kabinet was tegenspraak over de maatregelenpakketten zeker mogelijk. We hebben – dat is de vorige keer uitvoerig aan de orde geweest – heel lang en uitvoerig met elkaar gesproken en nagesproken over bijvoorbeeld de avondklok. Maar ook eerder, toen het zo oplaaide in oktober '20, hebben we zowel in het Catshuis als daarna in de MCC ook echt zeer uitvoerig ... Toen waren er ook mensen met heel andere ideeën. Ja, dat liep gewoon meteen.

De heer **Huidekooper**:

U schetst het beeld. U heeft zich natuurlijk goed laten informeren door verschillende maatschappelijke stakeholders en er is intensief gesproken met het kabinet. Mijn vraag ging over het verankeren van het tegendenken, ook vanuit de optiek dat het kabinet heeft aangegeven juist in het begin van de crisis in de mist te varen en niet alle kennis te hebben. Was dat wenselijk geweest met het oog op een volgende crisis?

De heer **Grapperhaus**:

Ik vind dat echt heel glad ijs.

De heer **Huidekooper**:

Waarom?

De heer **Grapperhaus**:

Ik denk wel dat er op de een of andere manier in een deskundigenteam, in dit geval het Outbreak Management Team, meer een maatschappelijk-sociologische component moet zitten. Dat heb ik er wel van geleerd, of hoe je dat wil noemen. Dus ik zou zeggen: Kim Putters – hij zit daar nu niet meer, maar ik bedoel dan zijn opvolger – zou daarin moeten zitten. Maar ik vind het heel glad ijs om te zeggen dat je vanaf het begin allerlei instanties of mensen die een alternatief model hebben allemaal de ruimte moet geven, want uiteindelijk wil de overgrote meerderheid gewoon dat je het probleem oplost.

De heer **Huidekooper**:

Ja. De exacte vormgeving hoeven we hier nu ook niet te bespreken. Ik constateer dat u heeft aangegeven dat er verschillende informatiebronnen waren, maar dat er niet structureel een vorm van tegendenken was georganiseerd.

De heer **Grapperhaus**:

Ja, wel op het punt van het Red Team ...

De heer **Huidekooper**:

Dat is helder, dat is helder.

De heer **Grapperhaus**:

... maar niet echt op het punt van organisaties of mensen die bijvoorbeeld de crisis ontkenden of het virus bagatelliseerden. Ik geef toe dat we daar niet veel ruimte aan gegeven hebben, ikzelf in ieder geval niet.

De heer **Huidekooper**:

Nou, mooi dat u dat heeft toegelicht. Dank u wel.

De **voorzitter**:

Dan kunnen we naar het volgende onderwerp. Daarvoor geef ik collega Lammers het woord.

Mevrouw **Lammers**:

Dank u wel, voorzitter. Dan willen we nogmaals met u doorpraten over berichtenverkeer tussen u en de heer De Jonge. Daarin is meermaals sprake van opvallend taalgebruik. Zo noemt u de minister voor Basis- en Voortgezet Onderwijs een "'soepjurkje" en een "jankerd". Ook schrijft u dat de burgemeester van Amsterdam "zeurt". De burgemeester van Breda heeft volgens u een "gebrek aan ruggengraat". De burgemeester van Nijmegen kan volgens u "de ziekte krijgen". Ook zegt u over de burgemeesters in het Veiligheidsberaad "ik vertrouw ze echt voor geen cent morgenochtend". Hoe verklaart u dit woordgebruik?

De heer **Grapperhaus**:

Laat ik vooropstellen: dit was allemaal binnenskamers, onderling. Het verdient absoluut niet de schoonheidsprijs, maar het was af en toe een afreageren van, denk ik, frustraties over situaties die ontstonden. De laatste opmerking heeft veel meer te maken met een ontwikkeling in het Veiligheidsberaad van de volgende dag, een belangrijke vergadering, en men had aangegeven "we gaan deze kant op", terwijl ik heb gezegd "ik vertrouw daar helemaal niets van". Ja, ik zeg heel eerlijk: die kwalificaties, dat is gewoon niet netjes, ook al is het onderling. Maar het heeft in ieder geval als – hoe noem je zoiets ook alweer? – een uitlaatklep kunnen werken. Dat heeft het zakelijke verkeer en zelfs het persoonlijke verkeer nooit beïnvloed.

Mevrouw **Lammers**:

Wat zegt dit woordgebruik over uw ontvankelijkheid voor tegenspraak van collega-bewindslieden en burgemeesters?

De heer **Grapperhaus**:

Niets. Het zegt dat ik mij af en toe – daar sta ik misschien ook wel een beetje bekend om – wat fors uitdruk. Maar ik heb met alle mensen die u noemt altijd, tot en met 10 januari 2022, met af en toe kritische noten over en weer, gewoon heel goed samengewerkt. Het komt in iedere relatie weleens voor – in mijn leven in ieder geval – dat je eventjes niet gelukkig bent, als ik het nu maar wel netjes zeg.

Mevrouw **Lammers**:

Wij zien in ons onderzoek heel veel van dit soort berichten en de vraag is dus ook: nam u deze mensen nog wel serieus als u zulke berichten stuurde?

De heer **Grapperhaus**:

Ja, absoluut. Ik weet niet wat "heel veel" zijn. Ik heb van tevoren 60.000 stukken van uw commissie gekregen om te bestuderen en dat heb ik tot aan gek worden toe allemaal gelezen. Daar zullen zeker af en toe dit soort ergernismailtjes tussen zitten, zeker als ik denk aan januari, februari 2021, toen het mij behoorlijk boven mijn hoofd liep. Dat hebt u ook al gemerkt de vorige keer. Nou, het spijt me. Het was allemaal niet zo kwaad bedoeld, maar wat belangrijker is: ja, ik ... Het was waarschijnlijk voor mij een manier om daar ook echt vanaf te zijn.

Mevrouw **Lammers**:

Ja, want bijvoorbeeld het appje over de minister voor Basis- en Voortgezet Onderwijs stuurt u na een ministerieel crisisonderzoek over de vraag of eindexamens moeten doorgaan. Dat is in maart 2020, en in aanloop naar de besluitvorming over de derde scholensluiting in december 2021. Hoe werken dan deze berichten door in de besluitvorming, in dit voorbeeld over de maatregelen voor het onderwijs?

De heer **Grapperhaus**:

Nou, niet! Ik zie ook niet in hoe dat zou kunnen doorwerken in de besluitvorming. Ik bedoel, wat ik net zei: je hebt weleens dat je je ergert aan hoe iets loopt of hoe iemand zich opstelt. Dat is subjectief, want dat is dan mijn ergernis of weet ik veel wat. Nou, dan is het misschien niet netjes om dit onderling over een derde persoon te zeggen, maar het heeft nul invloed op de inhoud. Sterker nog, je kunt dan – maar dat is misschien voor mij persoonlijk – als je het kwijt bent, weer naar de inhoud kijken.

Mevrouw **Lammers**:

Ook de appjes over de burgemeesters stuurt u soms tijdens een Veiligheidsberaad. Stond u dan op dat moment wel open voor inhoudelijke kritiek van zo'n betreffende burgemeester?

De heer **Grapperhaus**:

Ja, natuurlijk. Maar als ik zeg dat iemand zeurt, kan dat ook betekenen dat ik, van wat ik op dat moment hoor, nou, niet echt vreselijk onder de indruk ben. Het is dus, nogmaals, een subjectieve persoonlijke kwalificatie. Ja, kijk, het zijn twee dingen. Eén. Als u tegen mij zegt "dat moet u toch niet onderling zo opschrijven of zeggen", dan ben ik dat met u eens. Dat is gewoon ...

Mevrouw **Lammers**:

Ik heb nu geen oordeel, maar ik leg het aan u voor.

De heer **Grapperhaus**:

Nee, nee. Nee, maar ik analyseer het even. Dat is één. Als u vervolgens, twee, zegt: ja, maar gaat dat dan niet de boel beïnvloeden? Dan zeg ik: nou, nee, want ... Eh, het is ook ... Nogmaals, het is ook binnenskamers. Kijk, op het moment dat je dit in een vergadering hardop gaat zeggen, vind ik het wat anders worden.

Mevrouw **Lammers**:

Wat maakt dat anders?

De heer **Grapperhaus**:

Dan zeg je waar iedereen bij is iets over iemand en daarmee diskwalificeer je diegene. Dat moet je juist niet doen. Daarom zei ik net: het is ook een uitlaatklep af en toe om iets te kunnen zeggen en dat verder niet, zoals ik dat nu wel doe, op enigerlei wijze te laten blijken. Dus ik laat eigenlijk juist het standpunt van degene of die persoon zelf alleen maar overeind.

Mevrouw **Lammers**:

Dan willen we nog een ander bericht aan u voorleggen. Tijdens een debat in de Eerste Kamer appt u naar de heer De Jonge dat u diepe minachting heeft voor deze "geriatische beunhazerij".

De heer **Grapperhaus**:

O, oké. Ik weet niet waar dat over ging.

Mevrouw **Lammers**:

Stond u op dat moment dan nog open voor bijdragen vanuit het parlement?

De heer **Grapperhaus**:

Ja. Ik ben daar ik weet niet hoe vaak geweest. En er zijn zeker af en toe dingen gezegd door leden van het parlement waar ik in het licht van die crisis weinig tot geen inhoudelijk begrip voor had en dat is wat hier ongeveer staat.

Mevrouw **Lammers**:

Stoorde u zich ook aan de manier waarop de Tweede Kamer haar controlerende rol tijdens de pandemie vervulde?

De heer **Grapperhaus**:

Nee, maar u moet het niet door elkaar halen. Ik zal misschien ook weleens zoiets gecommuniceerd hebben over iemand van de Tweede Kamer. Ja, ik bedoel, je kunt wel – nogmaals, dat is, ik noem het maar steeds weer, binnenskamers – af en toe gewoon hebben dat je wat iemand zegt gewoon inhoudelijk volstrekt niet aan de maat vindt. En in straattaal heet dat "onzin".

Mevrouw **Lammers**:

En dan gebruikt u deze kwalificaties?

De heer **Grapperhaus**:

Ja. Nou ja, goed, daar hebt u gelijk aan. Ik had ook kunnen opschrijven: ik vind dit inhoudelijk zeer onder de maat. Dat is wat beeldender.

Mevrouw **Lammers**:

Wij hebben uw perspectief gehoord en wij nemen dat mee. Dank u wel.

De **voorzitter**:

Oké. Daarmee kunnen we ook dit onderwerp afronden. Dan gaan we al naar het laatste onderwerp van dit openbare verhoor en daarvoor geef ik collega Huidekooper het woord.

De heer **Huidekooper**:

Dank, voorzitter. En dat laatste onderwerp is communicatie en de benadering van critici. Minister Koolmees zei tijdens zijn verhoor dat het kabinet meer over dilemma's had kunnen communiceren, ook om Nederland meer mee te nemen in de voors en tegens, in plaats van te zeggen: dit is de maatregel en dit gaan we doen. Deelt u zijn analyse?

De heer **Grapperhaus**:

Ja. Ik wil eerst een disclaimer uitspreken: ik ben hier geen deskundige in. Ik weet wel dat Koolmees en ik dacht nog een bewindspersoon nog eens hebben geprobeerd om iets te ontwikkelen om de communicatie beter te krijgen. Ik ben het, als leek, wel met hem eens dat we – ik geloof dat Dijkhoff ook iets soortgelijks heeft gezegd – het nog meer hadden moeten uitleggen, en dan echt in begrijpelijke rechttoe-rechtaantal.

De heer **Huidekooper**:

Maar uitleggen van de maatregelen of ook onzekerheden communiceren?

De heer **Grapperhaus**:

Ook de onzekerheden, want de maatregelen en de onzekerheden corresponderen. Dat zijn communicerende vaten. Dus dat ... Ik deel dat wel, wat Wouter Koolmees zegt.

De heer **Huidekooper**:

Een van die onzekerheden is de effectiviteit van bepaalde maatregelen. Was het wat u betreft verstandig geweest als vanuit het kabinet daar meer openheid over was geweest, dat de exacte effectiviteit van maatregelen weerbarstig is?

De heer **Grapperhaus**:

Ja, dat is moeilijk, want dan destimuleer je mensen wel. Ik weet niet of dat Nederlands is. Dan ga je mensen wel minder stimuleren om de maatregelen na te volgen. Daarmee wil ik niet zeggen dat je een verkeerde indruk moet wekken over de effectiviteit, maar je moet ook oppassen dat je de effecten van tevoren gaat bagatelliseren. Dan kun je net zo goed ... Dan zegt iedereen: nou ja, als het zo weinig uitmaakt ...

De heer **Huidekooper**:

Hoe kijkt u terug op de communicatie vanuit het kabinet over de coronaperiode? Welk rapportcijfer geeft u die?

De heer **Grapperhaus**:

Ehm ... Ik vind wat ik net zei. Ik deel dus wat Wouter Koolmees zegt. Maar ik benadruk wel ... We hebben daar allerlei goede, deskundige begeleiding in gehad. Uw commissie moet toch langs een andere weg dan mijn mening onderzoeken of het nou voldoende is geweest. Ik kan daar niet een voldoende deskundig antwoord op geven.

De heer **Huidekooper**:

Ik vraag naar uw eigen oordeel daarover.

De heer **Grapperhaus**:

Hè?

De heer **Huidekooper**:

Ik vraag naar uw eigen oordeel daarover. Maar als dit uw antwoord is, is dit uw antwoord.

De heer **Grapperhaus**:

Ik deel dus wat Koolmees zeg, maar ik relativeer mijn mening hierover wel, omdat ik denk: ja, wat weet ik nou van wat effectief is en wat goed werkt?

De heer **Huidekooper**:

Dan ga ik even over naar het volgende onderwerp. In het vorige verhoor is er met u gesproken over het onderscheid dat u op een gegeven moment maakte tussen complotdenkers en criminele demonstranten, en vreedzame demonstranten, die om begrijpelijke redenen bedenkingen kunnen hebben bij het beleid. Ik zou even specifiek willen inzoomen op die laatste groep. Hoe hield u oog op de zorgen en wensen van deze groep mensen?

De heer **Grapperhaus**:

Ehm ... In het kabinet lag dat niet primair bij mij. Het lag bij collega's om in hun diverse beleidsonderdelen, laat ik zeggen, contact te zoeken of te houden met dergelijke groepen. Ik heb zelf niet veel gesprekken gevoerd – zeg maar rustig: bijna geen gesprekken gevoerd – met groeperingen die er

vreedzaam, zoals u het noemt, tegenover stonden. Misschien is dat iets waarvan we de volgende keer echt moeten zeggen: oké, je moet wel zorgen dat je de mensen die misschien niet meedoen, maar lijdzaam niet meedoen, op een of andere manier goede aandacht geeft.

De heer **Huidekooper**:

Is daar onvoldoende aandacht voor geweest?

De heer **Grapperhaus**:

Dat vraag ik me af, maar ik zat zelf – maar dat heeft te maken met de achtergrond van mijn ministerie – heel erg op de groeperingen die werden aangestuurd, of in ieder geval beïnvloed, gesponsord – noem het maar op – door de zware criminaliteit en de statelijke actoren. Daar heb ik de vorige keer ook wat over gezegd. Nogmaals – ik heb het de vorige keer gezegd – daar zijn ook rapportages van inlichtingendiensten van. Daar kunt u navraag op doen, ik niet. Dat wil ik hier echt ... Dat mag ik hier wel zeggen. Dat breed gewortelde antioverheidssentiment is mij toen duidelijk geworden. Dat wordt ook heel erg door groepen met heel andere belangen aangestuurd: statelijke actoren, georganiseerde misdaad.

De heer **Huidekooper**:

Dat punt heeft u inderdaad gemaakt en dat is een belangrijk punt.

De heer **Grapperhaus**:

Dat zat meer bij Justitie en Veiligheid. Ik heb aan die vreedzame groepen – dat zeg ik onmiddellijk – weinig aandacht besteed. Of dat in het kabinet voldoende is gebeurd, vind ik lastig te beoordelen.

De heer **Huidekooper**:

Want u doet in die tijd een aantal stevige uitspraken. Die zijn gericht op de relschoppers, zeg ik er onmiddellijk bij. U noemt het misdadig. U zegt: we gaan er keihard tegenin. U spreekt van aso's waar het mensen betreft die zich niet aan de geldende maatregelen houden. Is die middengroep, dus de groep die daar niet kwam om rellen te schoppen, maar die oprechte zorgen hadden over het beleid, in die stevige woorden ... Is die groep, eigenlijk de grijze nuance, toen verloren geraakt?

De heer **Grapperhaus**:

Nee, want dit was echt wel ... Dit waren niet mensen die alleen ... Je had natuurlijk mensen die per ongeluk de regels overtraden of mensen die expres de regels overtraden, maar dit waren mensen die gewelddadig waren. We moeten niet vergeten dat er in juni 2020, onder andere in Den Haag, héél gewelddadige protesten zijn geweest. In januari 2021 zijn er in Eindhoven héél gewelddadige acties geweest, waar hooligans een belangrijke rol in speelden. Toen zijn daar ook het hele stationsgebouw en een supermarkt vernield en geplunderd. Dat staat helemaal niet meer op het spectrum van gematigd tot zeer sterk tegen corona. Dat is gewoon criminaliteit. Daarom zei ik ... Daar heb ik mij heel erg op gericht, misschien juist wel om dat af te zonderen van de mensen die, ook bij mij door de straat, in grote drommen onderweg naar het Museumplein heel vreedzaam liepen en daar echt ... Misschien is dat nog goed om te zeggen. Ik mocht mijn huis niet uit; daar kunnen we ons iets bij voorstellen. Er gingen dan grote groepen vreedzaam naar het Museumplein. Dat waren mensen met echt geen kwade bedoelingen. Dan hoorde ik natuurlijk toch later dat er op het Museumplein gewelddadige groepen tussen waren gekomen, maar daar konden die vreedzame mensen niks aan doen.

De heer **Huidekooper**:

Voormalig minister Schouten was hier deze week ook te gast. In haar reflectie gaf zij aan dat het kabinet het toen naar haar mening te veel vanuit het handhavingsperspectief heeft bekeken. Het signaal van die rellen was dus: we moeten meer handhaving gaan organiseren. Maar zij gaf daarbij ook toe dat het signaal eigenlijk ... De zorgen die achter dat beleid vandaan kwamen, had zij in ieder geval op dat moment ook onvoldoende in beeld. Deelt u dat?

De heer **Grapperhaus**:

Nou ja, ik denk dat ... Waar ik in januari, februari erg op gericht was, was het aanpakken van de mensen die, bijvoorbeeld in Rotterdam, gingen rellen in die ene week waarin er op zes dagen in verschillende steden rellen waren. Dat waren allemaal verschillende soorten groepen. De ene keer, in Zwolle, waren het 14-, 15-jarigen en in Den Bosch waren het 20-jarigen. Dat was heel erg, met plunderingen en dat soort dingen. Daar heb ik mij op gericht, dus dan verschil ik daarin misschien toch een beetje van mening met de collega. Zoals ik u eerder vandaag heb geschetst, heb ik juist, als

burgemeesters wat gas terugnamen met handhaving op bepaalde punten, daar nooit ... ehm ... veel aan gedaan, behalve waar we het een tijdje over gehad hebben, dus ...

De heer **Huidekooper**:

Weet u wel van collega's die zich verder hebben verdiept in de verschillende motivaties van burgers die naar die demonstraties kwamen?

De heer **Grapperhaus**:

Ja, maar daar hebben we ons wel degelijk in verdiept. Daar gaan die geheime rapporten ook over, voor een deel. Maar wat ik in ieder geval probeer duidelijk te maken is dat ... Ten eerste was ik zelf ... Hoe zal ik het zeggen? Qua verantwoordelijkheid was ik veel meer gericht op de echte foute, gewelddadige relschoppers en weet ik veel wat. Die vreedzame groepen werden daar af en toe ongewild mee besmet. Ik denk wel dat we daar aandacht voor hebben gehad, ook via dat DG COVID-19. Maar ik ben zelf niet betrokken geweest bij het benaderen van, of spreken met dat soort groepen, omdat ik ook een beetje het affiche had dat ik achter de geweldschoppers aan ging.

De heer **Huidekooper**:

Oké. Mijn slotvraag. U schrijft in maart 2021 een essay, waarin u betoogt dat er in het begin collectieve weerbaarheid tegen corona was in de samenleving. Volgens u is de samenleving weerloos geworden, zo betoogt u daarin. Hoe zou die weerbaarheid weer kunnen worden versterkt?

De heer **Grapperhaus**:

Ja. Overigens wijt ik dat in dat essay aan heel veel ontwikkelingen. Dat is niet louter corona.

De heer **Huidekooper**:

Uiteraard. Ik kan niet uw hele essay hier voorlezen, maar ...

De heer **Grapperhaus**:

Nou ja, Nederland is een prachtig land, vind ik nog steeds. Dat raken we af en toe kwijt. Een van de grootste punten is, denk ik – dat heb ik de vorige keer ook gezegd – dat anti-overheidssentiment. Ik leer mijn studenten ook: de overheid zijn wij zelf. Die zetten we met z'n allen neer. Met verkiezingen

gaat het een beetje zus of een beetje zo, maar het gevoel van saamhorigheid, van één maatschappij, is het enige waarmee je weerbaar wordt. Daar is het hele maatschappelijke contract op gebaseerd.

De heer **Huidekooper**:

Welke stappen zouden daarin ondernomen moeten worden?

De heer **Grapperhaus**:

Ik denk dat het allerbelangrijkste is ... Ik vind overigens dat in die crisis Nederland en Nederlanders zich kranig gevoeld hebben. Dat heb ik vaker gezegd. Daar bestaat dus geen misverstand over. Maar ik denk dat we wel wat dingen in hoe onze samenleving nu gestructureerd is kennelijk moeten moderniseren en veranderen om die saamhorigheid weer te krijgen. Vroeger – ja, sorry – had je natuurlijk veel meer de zuilen en de gezamenlijke verbanden waarin mensen die het moeilijk hadden, werden opgevangen. Overigens gebeurde dat in de coronacrisis heel erg goed, het opvangen van mensen die eenzaam waren, of kwetsbaar, of noem het maar op.

De heer **Huidekooper**:

Maar heeft u daar ook concrete aanbevelingen bij? Dat is eigenlijk mijn vraag.

De heer **Grapperhaus**:

Nou ja, dat vind ik dus ... Ik vind dat we echt weer eens moeten heroverwegen hoe we onze structuur in de maatschappij zo kunnen veranderen dat we weer meer saamhorigheid krijgen. Ik heb in een ander essay de mogelijkheid geopperd om toch veel meer op lokaal niveau te stimuleren dat mensen in hun gemeente en in hun buurt ... We hebben nu de grote problemen met daklozen. Laten we even heel eerlijk zijn; dat loopt in de grote steden flink uit de hand. Ik vind dat we moeten stimuleren dat mensen dat in hun eigen buurten weer met elkaar gaan oplossen. Nou ja.

De heer **Huidekooper**:

Ja. Daar heeft u in het vorige verhoor ook aandacht voor gevraagd. Mooi dat u dat ook even toelicht. Dank u wel voor de beantwoording.

De **voorzitter**:

Collega Lammers, heeft u nog aanvullingen?

Mevrouw **Lammers**:

Nee, die heb ik niet.

De **voorzitter**:

Voordat ik tot een afronding kom, wil ik nog een kleine correctie plaatsen. Meneer Grapperhaus, u had het erover dat u documenten zou hebben ontvangen van de enquêtecommissie.

De heer **Grapperhaus**:

Sorry, dat ik ... ?

De **voorzitter**:

Dat u ter voorbereiding documenten heeft ontvangen van de enquêtecommissie. De enquêtecommissie verstrekt geen documentatie aan getuigen die worden opgeroepen. Het is wel zo dat de enquêtecommissie – ik benoem het ook even voor de mensen thuis die het verhoor volgen – documenten vordert bij verschillende departementen. Het zou kunnen dat u die informatie van uw voormalige departement heeft ontvangen. Die correctie wilde ik nog even plaatsen voordat ik tot een afronding zou komen van dit openbare verhoor.

Ik wil u danken voor het beantwoorden van de vragen van de commissie. Ik verzoek de bode om de getuige naar buiten te leiden.

(De heer Grapperhaus wordt naar buiten geleid door de bode.)

De **voorzitter**:

Het eerstvolgende openbare verhoor van de commissie vindt morgen om 10.00 uur in de ochtend plaats, met de heer Kim Putters, ten tijde van de pandemie directeur van het Sociaal en Cultureel Planbureau. Ik sluit de vergadering.

Sluiting 17.18 uur.